

חזיתות מתנגשות – האנטומיה 'המזרח' של הכרעת אוסלו של רבין

אדם רז'

המצוקה ההיסטוריוגרפית של מסלול וושינגטון אל מול מסלול אוסלו

הסכם אוסלו, שנחתם ב־13 בספטמבר 1993, נחשב ובצדק 'אחד האירועים החשובים שידע המזרח התיכון במאה העשרים. בצעד מרשים אחד שירטטו שני המנהיגים מחדש את המפה הגיאופוליטית של האזור כולו'.² אף על פי שההסכם והדיונים בצמרת הפוליטית הישראלית שקדמו לחתימתו נחשבים מהפכה של ממש ביחסי ישראל עם הפלסטינים ועם העולם הערבי, הנושא שרוי במצוקה היסטוריוגרפית. קיומם של מקורות דלים לאירועים היסטוריים מכוננים אינם דבר יוצא דופן, ואולם במקרה שלפנינו הבעיה איננה מיעוט המקורות אלא חד־צדדיותם. חד־צדדיות זו באה לידי ביטוי בכך שהרישומים ההיסטוריים של הדיונים שהתקיימו בצמרת הפוליטית בשנים 1992–1993, בכל הנוגע למשא ומתן הפלסטיני הרשמי (מסלול וושינגטון) והחשאי (מסלול אוסלו), נרשמו או הוכתבו על ידי צד אחד בלבד. הכוונה ב'צד' איננה לחלוקה האידיאולוגית הדיכוטומית המקובלת של ימין ושמאל, אלא לתפיסות המנוגדות בצמרת מפלגת העבודה ומפלגות השמאל – ובעיקר בין ראש הממשלה יצחק רבין ובין שר החוץ שמעון פרס – בנוגע לאופי השלום הרצוי בין ישראל לשכנותיה במזרח התיכון.³

- 1 דוקטורנט בחוג למדע המדינה בחוג למדע המדינה, אוניברסיטת תל־אביב, חוקר את מדיניות הגרעין של מדינת ישראל והיסטוריה פוליטית של המאה ה־20. המאמר לא נכתב במסגרת קורס.
- 2 אבי שליים, קיר הברזל – ישראל והעולם הערבי, ידיעות אחרונות, תל אביב 2000, עמ' 486.
- 3 לתיאור מפורט של המחלוקת ההיסטורית בין רבין לפרס ראו: בנקו אדר, מפלגה אחת שתי דרכים, אורנים 2006.

הניגוד בין רבין לפרס, שהפך בשלב מסוים לניגוד מחנות בתוך מפלגת העבודה (אם כי יש לציין שלמחלוקת בין השניים היסטוריה ארוכת שנים שהחלה לפני הקמת מפלגת העבודה בשנת 1968), הצטייר כמחלוקת בין 'מחנה רבין' ל'מחנה פרס', ואף שהיו למחלוקת זו היבטים אישיים, הם בהחלט משניים להשקפות הפוליטיות המנוגדות של השניים. לא כאן המקום לתאר את עומקה של מחלוקת זו (לחלקה הרלוונטי נתייחס במאמר זה), אולם יש להדגיש שזו נגעה לכלל התחומים שפעילותם ומדיניותם של השניים נגעה בהם. אף שלרוב המחלוקת ביניהם הוצגה לא כפוליטית, אלא כאישית, ניצבו השניים משני צדי המתרס ברוב המוחלט של צומתי ההכרעה שעמדו לפני מדינת ישראל. אדגיש שלמרות שפע החומר ההיסטורי העומד לרשות החוקרים, מעטים מאוד המחקרים שמתמקדים במחלוקת זו.

כאמור, המחלוקת הפוליטית בין השניים יצרה חיץ בתוך מפלגות השמאל, ובמפלגת העבודה בפרט, כשלצדו של פרס פעלה בתקופת מסלול אוסלו 'השמינייה', שדמויות מרכזיות בה היו חיים רמון ויוסי ביילין. ביילין, בעת שכהן כסגן שר החוץ, הוביל כמה אישים ממשד החוץ ומהאקדמיה (הללו זכו ברבות הזמן לכינוי 'הבלייזרים' בגלל מקטורני הבלייזר שנהגו ללבוש), בתהליך שהחל בדצמבר 1992, בעת שהוסר האיסור על מגעים עם אש"ף, והסתיים פחות משנה לאחר מכן בהסכם אוסלו, והם שכתבו את ההיסטוריה של אותן שנים.⁴ רבין לא השאיר אחריו רישומים מסודרים (או לכל הפחות לא פורסם על הימצאותם של רישומים שכאלה) הנוגעים ליחסו למסלול אוסלו המתהווה ולסיבות שהניעו אותו בסופו של דבר לחתום על ההסכם.⁵ התייחסויותיו של רבין למסלול אוסלו פוזרות במספר מצומצם של ראיונות שהעניק עד מותו ובמספר מצומצם עוד יותר של ספרים שכתבו אישים שהיו קרובים אליו ופעלו

4 הספרות האוטוביוגרפית שנכתבה על הסכם אוסלו וגיבושו, שלמעשה רוב הספרות העיונית שנכתבה על אוסלו מסתמכת עליה, היא: יוסי ביילין, לגעת בשלום, ידיעות אחרונות, תל אביב 1997; אורי סביר, התהליך: מאחורי הקלעים של הכרעה היסטורית, ידיעות אחרונות, תל אביב 1998; יאיר הירשפלד, אוסלו: נוסחה לשלום, מרכז רבין לחקר ישראל ועם עובד, תל אביב 2000; שמעון פרס, המזרח התיכון החדש, טימציקי, תל אביב 1993; Weidenfeld and ; Shimon Peres, *Battling for Peace*, Nicholson, Orion edition, London 1995.

5 דליה רבין אמרה למחבר שאביה לא השאיר רשימות או יומן מסודר. עם זאת, קיימות רשימות שרבין כתב לעצמו. בעיתון מעריב מיום 11.10.2002 פרסם בן כספית מאמר גדול המסתמך על פנקס שמצאה דליה רבין בשידה ליד מיטתו של אביה. לרברי בן כספית, ואולי רק למען העצמת הדרמה, ניגשה דליה רבין לשידה 'לא מזמן', כלומר כנראה בשנת 2002. המאמר של כספית עוסק במגעים עם סוריה בשנת 1995.

לצדו.⁶ הקושי ההיסטורי מתעצם מכיוון שרבין לא שיתף את מקורביו בדעתו על הדיונים שהתקיימו באוסלו. בנקודה זו ראוי להעמיד לביקורת את המונח 'מקורבים'; לפי העיתונות של התקופה האמורה ולאחריה, נחשב איתן הבר אחד מ'מקורביו' של רבין, והדבר בא לידי ביטוי בעובדה שהבר שימש ראש לשכתו של ראש הממשלה. עם זאת, גם הבר מעיד שלא היה בסוד העניינים הדיפלומטיים הללו. עד כדי כך הוא לא היה מעורב, שעל ההסכם המתגבש שמע בחדשות, ומשום כך החליט לנסוע לביתו של רבין בשעת לילה מאוחרת ולהודיע לראש הממשלה על התפטרותו.⁷

ספרות המחקר שהתפרסמה עד היום המתייחסת למגעים הדיפלומטיים שהתקיימו בשנת 1993 אימצה במלואן את הטענות של אנשי מסלול אוסלו. אפרים ענבר, מחבר הספר רבין והביטחון הלאומי של ישראל, כתב: 'האכזבה משיחות וושינגטון הייתה הסיבה העיקרית להסכמתו של רבין לפתוח כמה ערוצים אחרים לפלסטינים. הוא הסכים גם להמשיך את הדו שיח החשאי בין ישראל לבין אש"ף באוסלו, שפתח ביילין בתמיכתו של פרס'.⁸ וענבר מפרש:

רבין סטה מן הכלל שקבע בעבר בנושא חשוב – התנגדותו התקיפה לכל מגע עם אש"ף [...] במבט לאחור, השינוי בעמדתו של רבין כלפי אש"ף אינו מפתיע. הפרגמטיות שלו אפשרה לו לשנות את דעתו על השותף למשא ומתן [ההדגשות שלי].⁹

לדיו של ענבר, הסיבה ל'סטייה מן הכלל' היא זו:

רבין הבין כי לא יהיה אפשר לעקוף את אש"ף. במרס 1993 הוא אף הסכים להרשות לפייסל חוסייני, תושב ירושלים ומנהיג פלסטיני חשוב שקיים קשרים הדוקים עם אש"ף, להצטרף לצוות המשא ומתן הפלסטיני בווינגטון, אלא שגם אז לא התחולל כל שינוי מהותי [ההדגשות שלי].¹⁰

6 ראו למשל: אפרים הלוי, אדם בצל, מטר, תל אביב 2006.

7 מעריב, 17.9.2001.

8 אפרים ענבר, רבין והביטחון הלאומי של ישראל, הוצאת משרד הביטחון, תל אביב 2004, עמ' 199.

9 שם, עמ' 199-200.

10 שם, עמ' 199.

הסימוכין של ענבר לטענותיו הם ספרו של יוסי ביילין לגעת בשלום וספרו של דוד מקובסקי *Making Peace With the PLO* ('לעשות שלום עם אש"ף'), שאימץ במלואם את הטיעונים של אנשי אוסלו.¹¹

גם יוסי גולדשטיין, מחבר הביוגרפיה הפוליטית היחידה על רבין, אימץ את הטיעונים הללו: 'ההתקדמות בשיחות באוסלו הובילה את רבין לנקוט טקטיקה הפוכה מזו שהחזיק בה בתחילת כהונתו [...] עם זאת, בחודש יולי 1993 עדיין לא היה רבין משוכנע לגמרי כי ההסכם עם הפלסטינים אכן ייכון באוסלו'.¹² גולדשטיין מוסיף:

בניגוד לרבין, ראו שניהם [פרס וביילין] במשא ומתן עמם [אש"ף] יעד אסטרטגי מרכזי. לפרס, כמו לביילין, היה ברור שהשיחות הרו צדדיות בנושא מתן האוטונומיה לפלסטינים, שהתקיימו באותו פרק זמן בווינגטון בין משלחת ישראל למשלחת שהורכבה ממנהיגים שחיו בשטחים – שניזונו כל העת מהוראות ערפאת שניתנו במטהו שבתוניס – לא יישאו פרי.¹³

כסימוכין לקביעתו מפנה גולדשטיין את הקוראים לספרו של פרס, *Battling for Peace*, שהתפרסם פחות משלושה חודשים לאחר חתימת הסכם אוסלו.¹⁴ גולדשטיין הסביר שהסיבה לכך שרבין הסכים לקיים את מסלול אוסלו

11 David Makovsky, *Making Peace With the PLO, The Rabin Government's Road to the Oslo Accord*, Washington Institute for Near East Policy, Westview Press, Boulder 1996

12 יוסי גולדשטיין, רבין – ביוגרפיה, שוקן, ירושלים ותל אביב 2006, עמ' 402.

13 שם, עמ' 409-410.

14 ספרו של פרס, שהתפרסם במהירות הבזק, גרם אי-נוחות בקרב אנשי מסלול אוסלו מכיוון שהוא הפנה את הזרקור אך ורק לפרס. לתיאור של העמדות השונות של אנשי אוסלו לספרו של פרס ולהתייחסות ביקורתית לפרס (ביקורת מהכיוון התומך במסלול אוסלו, אולם חושב שפרס מזער את תפקידם של ביילין, סביר, פונדק והירשפלד) ראו: מרדכי נסיהו, מאיר שטייגליץ וזיו תמיר (עורכים), זמן שלום: עובדות ומחשבות על 'ערוץ אוסלו', הוצאה עצמית, תל אביב 1994. נסיהו ותמיר עבדו ב'חידה הרעיונית מחקרית של בית ברל', מעין מכון מחקר של מפלגת העבודה. בעמוד הראשון של הספר כתוב: 'הכוונה הייתה שבית ברל יהיה המו"ל של הקובץ. אולם בגלל הסתייגות של שמעון פרס מהוצאת הקובץ על ידי בית ברל שהוא בבעלות מפלגת העבודה, ועל מנת לנמנע מחלוקת בין יו"ר המפלגה, כאחראי לתחום הרעיוני של בית ברל, לבין שמעון פרס, החלטנו להיות גם המו"ל של הקובץ, על יסוד חופש הביטוי וחופש העיסוק המקובלים בישראל'.

הייתה העלייה התלולה במספר הפיגועים של פלסטינים נגד ישראלים בתוך שטחי הקו הירוק [...] רבין ראה בהמשך המשא ומתן באוסלו מקור של תקווה לסיום הפיגועים ולהסרת הצורך בצעדים החמורים שנקט צה"ל בשטחים.¹⁵

המחבר, שרק כמה עמודים קודם לכן טען שמסלול אוסלו (ועל אחת כמה וכמה חתימה על הסכם) היה טקטיקה הפוכה מזו של רבין, קובע – בלי לתת אסמכתה לכך: 'מסמך העקרונות שהתגבש התאים לתפיסתו של רבין לגבי מהות ההסדרים הדרושים בין ישראל לשכנותיה' (כל ההדגשות שלי).¹⁶

בספרו של מקובסקי, שהיה אחד הספרים הראשונים על אוסלו, אפשר לראות את המהירות שאומצו בה הטיעונים של אנשי מסלול אוסלו בנוגע לתהליך השלום. הספר, שפורסם בשנת 1996, מסתמך בין היתר על ראיונות עם רבין ועם אישים אחרים שהיו קשורים למשא ומתן המדיני. להבדיל מרוב הספרות המאוחרת יותר, הספר מתעכב על סוגיית הכרעת אוסלו של רבין. לדברי מקובסקי, ההחלטה של רבין להתקדם במסלול אוסלו היתה קשורה לפרגמטיזם האנטי-אידאולוגי וליחורה האינטלקטואלית שלו.¹⁷ לדידו של מקובסקי, בוויכוח ההיסטורי בתוך תנועת העבודה בין הפשרה הפונקציונלית (בהובלת משה דיין ופרס) לפשרה הטריטוריאלית (בהובלת יגאל אלון) צידד רבין בפשרה הטריטוריאלית. אלא שבתחילת שנות התשעים, טוען מקובסקי, החל ברכין שינוי, והוא החל לנטות לכיוון הפשרה הפונקציונלית.¹⁸ לדברי מקובסקי, כישלונה של האופציה הירדנית ואכזבתו של רבין משיחות וושינגטון שלא נשאו פרי הם שורש התמורה בעמדותיו האסטרטגיות ההיסטוריות.¹⁹ מקובסקי, בהסתמכו על ראיונות וכתבים של פרס, ביילין ורמון (אשר מוצג משום מה כ'איש של רבין'), טען שרבין 'לא ראה שום פוטנציאל לתזוזה כלשהי בשיחות בווינגטון' ושתוכנה זו הלכה והתחזקה לאחר שנוכח רבין בחוסר התועלת בהצטרפות של פייסל חוסייני לשיחות בווינגטון, הצטרפות שרבין קיווה שתביא להישגים בפועל. את התפכחותו של רבין – לעומת הראייה נכוחה של פרס, ביילין ושותפיהם – מסכם מקובסקי בפרק 'התפכחות מאשליית השיחות

15 גולדשטיין, רבין – ביוגרפיה, עמ' 412.

16 שם.

17 מקובסקי, לעשות שלום עם אש"ף, עמ' 118.

18 שם, עמ' 122-123.

19 שם, עמ' 117-125. נושא זה נדון בפרק שנקרא 'דרכו האישית של רבין לקראת [מסלול] אוסלו'.

בוושינגטון.²⁰ מקובסקי, כענבר וגולדשטיין, קובע באחת כי השינוי בעמדותיו האסטרטגיות של רבין נעוץ בתמורות שחלו בתנאים הפוליטיים שפעל בהם. שלושת המחקרים המרכזיים הללו טוענים טענה שהפכה זה מכבר לאקסיומה היסטורית שאין מערערים עליה: ראשית, שמסלול אוסלו היה סטייה חדה מדרכו ההיסטורית של רבין, שלפתע הבין שאין ברהר אחרת מלבד דיאלוג עם אש"ף בהנהגת יאסר ערפאת; ושנית, שפרס וביילין לא היו נאיביים כמו רבין, שסבר כי השיחות בווינגטון עם הנהגת השטחים יניבו פירות מדיניים. לבסוף, האקסיומה הזו נשענת על הטענה שרבין נקלע למצוקה של זמן, שכן בבחירות בקיץ 1992 הוא הבטיח הסכם שלום 'בתוך תשעה חודשים', ולכן הכישלון בווינגטון הביא אותו על כורחו להסכם אוסלו.

'תזת המהפך' לעומת 'תזת הקונפליקט'

אקסיומה זו, שאפשר להגדירה 'תזת המהפך', מציגה חלק קטן מהאמת – אם בכלל. מאמר זה מבוסס על פרשנות הפוכה שאפשר לכנותה 'תזת הקונפליקט'. על פי פרשנות זו, התמונה ההיסטורית היא שלכל אורך התקופה הנדונה התקיים קונפליקט בין מסלול אוסלו למסלול וושינגטון. שני המסלולים ייצגו תפיסות שונות ומנוגדות לאופיו של הסכם השלום הרצוי, והמחלוקת בין רבין לפרס התקיימה בין תפיסות מנוגדות אלו. השאלה המרכזית שיש לשאול היא מדוע סטה רבין מדרכו המדינית כפי שבאה לידי ביטוי בעשרות השנים ששימש בתפקידים בכירים במערכת הפוליטית? האם באמת חשב רבין לתומו שעם המשלחת הפלסטינית בווינגטון אפשר להגיע להסכם, בעוד פוליטיקאים מפוכחים לא פחות, דוגמת פרס וביילין, ידעו מראש שאי אפשר לעשות זאת? הדיון יתבסס על דבריו של מרטין אינדיק, ששימש באותם ימים עוזר מיוחד לנשיא ארצות הברית ביל קלינטון ולימים מונה לשגריר ארצות הברית בישראל. גם אינדיק, כמו מקבלי החלטות ופרשנים נוספים, ניסה לספק הסבר למהפך שעבר רבין בחודשים שקדמו לחתימת ההסכם בספטמבר. בספרו שלום אמריקני הוא ייחד פרק נרחב לסוגיה זו בשם 'האנטומיה של הכרעת אוסלו של רבין'.²¹ חשוב לציין שמאמר זה אינו עוסק בתוצאות ההסכם בפועל; על כך נכתבו מחקרים רבים. כידוע, עדיין הערכת תוצאותיו של הסכם אוסלו היא חלק

20 שם, עמ' 38-41.

21 מרטין אינדיק, שלום אמריקני, עם עובד, תל אביב 2009, עמ' 87-100.

אינטגרלי מהשיח הפוליטי וההסכם עדיין משמש זירת התגוששות בין צדדים אידאולוגיים שונים. עם זאת, 'הקרוב על השלום ועל הקרדיט', כפי שכינה זאת אחד ממקורבי פרס, הסתיים ככל הנראה.²² עם השנים התפרסמה ספרות נרחבת בשפות שונות ומהיבטים אידאולוגיים שונים על תוצאות ההסכם, יתרונותיו, חסרונותיו ומשמעותיותו, אולם לא נעשה ניסיון מסודר, בלתי תלוי, לפרש ולהסביר את אופן קבלת ההחלטות של רבין.

הקשיים ההיסטוריוגרפיים

מיכאל בר-זהר, הביוגרף של פרס, כתב: 'בנוסף להיותו אדם חשדן במידה בלתי רגילה, היה רבין צריך להיסמך על המידע שזרם אליו מפרס – שלא האמין לו כלל; ומחבורת צעירי פרס, כולל יוסי ביילין, שהיו מסורים לו לחלוטין'.²³ ברור אפוא שרבין היה חשדן לנוכח המידע שמסרו לו פרס, ביילין ומקורביהם, ומכאן שעל ההיסטוריון להיות חשדן כפליים. הקושי לחדור מעבר לפרשנויות ועובדות הוא רב, לא רק מאחר שאת חלקה הגדול של ההיסטוריה הדיפלומטית כתבו והכתיבו אנשי פרס, אלא גם מכיוון שלהיסטוריה זו עדיין יש תפקיד פוליטי אקטואלי, שכן היא משמשת כלי לפרשנות ול'ניגוח' בסוגיות העומדות על הפרק. קיימים הבדלים מינוריים בכתיבה האוטוביוגרפית של אנשי מסלול אוסלו על התגבשות המסלולים ועמדת רבין כלפיהם, וכולם מספרים סיפור דומה ועוקפים את המחלוקות שהתקיימו בין פרס לרבין, ולא פעם אף מתעלמים מהן לחלוטין. חשדנותו של רבין כלפי פרס, המקשה על ההיסטוריון לפענח את ההתרחשויות, גדלה בעקבות עדותו של פרס שציין:

המסלול השלישי הוא הישראלי. הייתה הידברות מלאה בין יצחק רבין וביני. מילה לא דלפה. דיברנו בארבע עיניים, ישר לעניין, בגילוי לב. אף אחד לא הנציח את ההיסטוריה, כל השיחות היו ללא רישומים, ללא פרוטוקולים, ללא עדים. אלו לא היו שיחות כדי להשאיר רושם או עקבות.²⁴

ואכן, רבין לא השאיר עקבות. נאמנים לגישתו, ככל הנראה, גם מקורביו של רבין החליטו לא להתייחס למחלוקות בין השניים, ועם השנים התפרסמו בנושא

22 מיכאל בר-זהר, כעוף החול: שמעון פרס – הביוגרפיה, ידיעות אחרונות, תל אביב 2006, עמ' 638.

23 שם, עמ' 624.

24 דבר, 24.9.1993.

עדויות מעטות בלבד.²⁵ מכאן שהדיפלומטיה של השנים 1992-1993 לוטה בערפל, ומצב זה מתעצם בשל אופן הפעולה הממודר של רבין. מיעוט המקורות וההתייחסות של רבין למסלול אוסלו ולאופן קבלת ההחלטות בו הם חידה גדולה. איך ייתכן שרבין ה'ביטחוניסט' הסכים להכיר באש"ף? איך היה מוכן ללחוץ – גם אם בפנים זעופות – את ידיו של ערפאת? איך הפך האיש שהורה לחיילים 'לשבור להם את העצמות' מנץ ליונת שלום? הסכמתו של רבין למסלול אוסלו היא אחת החידות הגדולות של הפוליטיקה הישראלית, והיא הטרידה רבים מכיוון שאישים מרכזיים, גם בשמאל ולא רק במפלגות הימין, ובהם גם רבין עצמו, סברו כי מסירת השליטה על הפלסטינים בשטחים לידי ערפאת תנציח את הסכסוך, ולא תביא לפתרונו.²⁶

שלושה קשיים היסטוריוגרפיים עומדים בפני 'תזת המהפך': באיזה שלב בשנת 1993 – כשבד בבד עם מסלול אוסלו התקיים מסלול וושינגטון – הבין רבין את חוסר השחר של מסלול וושינגטון והחליט להתקדם במסלול אוסלו? אילו עובדות היסטוריות תומכות ב'השתכנעות' של רבין? ובאיזה אופן הצליחו פרס וביילין להביא את רבין לסגת מעמדה שהוא דבק בה בנחישות במשך עשרות שנים?

25 בכמה ראיונות שנערכו לצורך כתיבת מאמר זה, שיתפו אותי המרואיינים למיניהם בדילמה קשה שהם עומדים בפניה: מצד אחד הרצון לחשוף ולתאר את יחסו של רבין למדיניותו של פרס בתקופה הנדונה (ובתקופות אחרות), ומצד אחר חשש לפגוע ב'מורשת רבין'. מורשת זו הלכה והתעצמה עד כדי כך שהפכה את רבין ליונת שלום כמעט עיוורת. לדעתי, רבין חתר לסיום הסכסוך לאורך כל שנותיו בפוליטיקה, וגם אם אפשר לומר עליו דברים רבים, הוא לא היה נאיבי.

26 העוינות כלפי אש"ף וערפאת היתה חלק אינטגרלי מהשיח הציבורי והפוליטי; על אחת כמה וכמה נוכח העובדה שמגע עם אנשי אש"ף נחשב עברה על החוק. רבין ואחרים ראו בערפאת את הבעיה העיקרית של הפוליטיקה הפלסטינית, ועוד לפני הסכם אוסלו נשמעו קולות שהתריעו נגד ערפאת, כמו אהוד ברק בזירה הפוליטית. ראו: רן ארליסט, אהוד ברק ומלחמתו בשדים, כנרת זמורה ביתן וידיעות אחרונות, תל אביב 2003 (בייחוד פרק 52, 'זאז פרץ אוסלו'). אהוד יערי היה הדובר הפומבי החרף ביותר בתקשורת הישראלית כנגד ערפאת עוד לפני אוסלו, ולא חסך מהציבור את הסכנות שראה בהסכם; בעקבות כך כמעט הוחרם על ידי התקשורת הישראלית. ראו ריאיון ארוך עמו בנושאים הללו, גלובס, 15.5.2002. יש לציין גם את יגאל כרמון, היום ראש מכון ממר"י (המרכז לחקר תקשורת המזרח התיכון), שכמעט עד ימי חתימת ההסכם שימש יועץ ראש הממשלה לענייני טרור, אשר דיבר וכתב בזמן אמת נגד ההסכם. ראו: יגאל כרמון, 'יסודותיו הרעועים של שלום ישראל-אש"ף', ידיעות אחרונות, 20.9.1993.

תוצאות מלחמת המפרץ, שהתחוללה פחות משנה לאחר פירוק ממשלת האחדות בישראל באמצעות מהלך שכונה רבין 'התרגיל המסריח', אפשרו לממשלת הליכוד בהנהגת יצחק שמיר להתקדם במסלול עוקף אש"ף.²⁷ ערפאת הוביל את אש"ף לתמיכה בסדאם חוסיין, ותבוסתו של חוסיין הביאה את ערפאת ואת אש"ף לשפל חסר תקדים לא רק מול המערב, אלא בעיקר מול העולם הערבי. מצב זה פגע קשות במקורות המימון של אש"ף, שנשען על מדינות כמו ערב הסעודית וכווית, אשר היו חוליה מרכזית בקואליציה שהנהיגה ארצות הברית. ערפאת והארגון הפוליטי של אש"ף נמצאו בתונים מאז הוכו מכה אנושה במלחמת לבנון הראשונה (1982).²⁸ שלטונות תונים הסכימו לארח על אדמתם את הזרוע הפוליטית של אש"ף, אך לא את הזרוע הצבאית של הארגון. בעקבות האנתפאדה והתנגדות של רוב הנהגת השטחים להתייצבותו של ערפאת לצדו של סדאם חוסיין, נשמעו בשטחים קריאות הולכות וגוברות – מעוגנות בכוח פוליטי רב – נגד ערפאת. ממשל בוש, בשיתוף פעולה עם ברית המועצות (במהרה רוסיה), פעל לכינוסה של ועידת שלום במרדף במתכונת הכוללת את שתי המעצמות הגדולות כיושבות ראש ואת מצרים, סוריה, ירדן וישראל. ארצות הברית, שללא כל ספק היתה הכוח הגלובלי החזק ביותר, מעודדת מניצחונה במלחמה ומתבוסת הציר הרדיקלי במפרץ הפרסי, היתה אדריכלית הוועידה ונמנעה מלהזמין את אש"ף המושפל ואת אירופה (ובייחוד את צרפת, שתמכה בערפאת ובארגונו בתונים). חוסיין מלך ירדן, שפעל לשיקום יחסיו עם ארצות הברית, גילה נכונות רבה להרכיב משלחת פלסטינית-ירדנית. ואכן, כהמשך לתפיסה רווחת מאז שנות השבעים לשלב את הירדנים והפלסטינים במהלכים מדיניים,²⁹ השתתפה בוועידה משלחת פלסטינית, אך לא כמשלחת בפני עצמה אלא כחלק מהמשלחת הירדנית. אף שלוועידה לא היו תוצאות מידיות, הגורם הפוליטי הפלסטיני שישראל וארצות הברית ראו בו שותף היה חד-משמעי: נציגי השטחים. הפלסטינים הוכרו בגלוי כצד בדיון על שלום כולל במזרח התיכון, אך לא בזיקה לירדן ולאש"ף.³⁰

27 על ועידת מרדף ותחילת הריונים ראו: איתן בנצור, הדרך לשלום עוברת במרדף, משכל, תל אביב 1997.

28 זאב שיף ואהוד יערי, אינתיפאדה, שוקן, ירושלים ותל אביב 1990.

29 בסוגיה זו ראו: דן שיפטן, אופציה ירדנית, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1986; אבי שליים, המלך חוסיין – ביוגרפיה פוליטית, דביר, תל אביב 2009.

30 משה ז"ק, חוסיין עושה שלום, מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 1996, עמ' 288-309.

בוועידת מדריד נקבעו הכללים להמשך התהליך המדיני במישור הדו-צדדי (ישראל וסוריה; ישראל ומשלחת ירדנית-פלסטינית משותפת). וושינגטון נקבעה כמקום שיתקיימו בו דיוני המשא ומתן. עד ניצחונה של מפלגת העבודה בבחירות ביוני 1992 התקיימו חמישה סבבי שיחות בושינגטון, ולאחר ניצחונה של המפלגה החיש רבין, שעמד בראשה, את ההידברות עם המשלחת הירדנית-פלסטינית. בד בבד המשיך רבין לדבוק בעיקרון (שהיה מעוגן אז בחוק) לא לדבר עם אש"ף, שכן פירושו של דבר היה לדבר עם אנשי תוניס בהנהגת ערפאת. הנציגים הפלסטינים מהשטחים, שבראשם עוד עמד חידר עבד א-שאפי, המשיכו לדבוק ב'מתכונת מדריד', ועמם המשיך רבין לקיים את המשא ומתן, בסיועה ובחסותה של ארצות הברית. הסבב השישי של השיחות החל באוגוסט 1992, השביעי התקיים בנובמבר, השמיני בדצמבר, והסבב התשיעי – באפריל 1993. הסיבה לעיכוב בין הסבב השמיני לסבב התשיעי היתה גירוש 415 פעילי חמאס וג'האד אסלאמי מעזה ללבנון בעקבות רציחתו של שוטר משמר הגבול. לסבב התשיעי של השיחות צורף פייסל חוסייני, ממנהיגי הרחוב הערבי הפלסטיני, למרות התנגדותו העזה של פרס, ואושר כוח משטרה פלסטיני בשטחי הכיבוש – על אף התנגדותו הרבה של ערפאת, ששהה בתוניס.³¹ גם הסבב העשירי של השיחות, שהתקיים ביוני, הסתיים בכישלון. את הסיבות לכך תיאר אבי שליים, אחד ההיסטוריונים שעסקו בהרחבה בנושא, המקבל גם הוא את 'תזת המהפך', אם כי בגרסה ביקורתית יותר:

נבצר מנוסחת מדריד להרות עידן חדש של שלום במזרח התיכון, ולפיכך נדרשה נוסחה חדשה. אף שנוסחת מדריד עירבה את ישראל במשא ומתן עקיף עם אש"ף, פסל רבין במהלך השנה כולה הפצרות להכרה רשמית באש"ף. הוא ראה ביאסר ערפאת ממשול עיקרי בדרך להשלמת עסקה על האוטונומיה הפלסטינית, ועשה ככל יכולתו להרחקתו לשוליים במקדו את תקוותיו במנהיגים מקומיים תושבי שטחי הכיבוש, שנתפסו בעיני מתונים וענייניים יותר. אלא שהניסיון לימדו כי אין ביכולתם של המנהיגים המקומיים לפעול ללא תלות ביושב ראש אש"ף היושב בתוניס, ומכיוון שכך ידע כי אם אכן רצונו לקשור עסקה, יהיה עליו לעשותה עם יריבו הגדול.³²

31 פנחס ענברי, בחרבות שבורות: הפלסטינים בתהליך השלום, הוצאת משרד הביטחון ומשכל, תל אביב 1994 (בייחוד פרק ח, עמ' 97-113, ופרק כג, עמ' 238-249).

32 שליים, קיר הברזל – ישראל והעולם הערבי, עמ' 481.

עד כמה שהדבר מפתיע, מתברר שעל 11 סכבי השיחות שהתקיימו בווינגטון כמעט לא נכתב דבר מן הצד הישראלי. אליקים רובינשטיין, שעמד בראש המשלחת הישראלית בווינגטון, הסביר זאת כך: 'לדעתי לא ניתן לוועידת מדריד, כמו גם לשיחות ווינגטון שבאו אחריה, האשראי הראוי להן, זאת משום שהסכם אוסלו ריתק אליו את תשומת הלב בכל הקשור לנושא הפלסטיני'.³³ לכן, מי שמעוניין להתחקות אחר הדיונים הדיפלומטיים של אותם ימים ואחר העמדות בישראל כלפיהם חייב לעשות זאת בעיקר באמצעות מעקב אחר העיתונות היומית, לצד מקורות נוספים.³⁴ מפתיעה לא פחות העובדה שדווקא בצד הפלסטיני, ובראשו אנשי השטחים ומתנגדי ערפאת באש"ף שתלו תקוות רבות בשיחות ווינגטון, כתבו לא מעט בנושא. אחד המקורות המספקים מידע רב על הדיונים בווינגטון הוא כתב העת להיסטוריה פלסטינית (*Journal of Palestine Studies*), שאליקים רובינשטיין העיד כי הוא רואה בו מקור חשוב.³⁵ מיעוט העדויות של ישראלים על שיחות ווינגטון מחזק את חשיבותן של העדויות הפלסטיניות על ההבדלים והמחלוקות בצד הישראלי.

המכתב של רבין – סוגיית תיקוף הזמן

השאלה מתי בדיוק שינה רבין את דעתו מכרעת, שכן היא מאפשרת לעמוד על הסיבות למהפך במדיניותו, או מנגד להפריך את התזה הזו. ב-6 ביוני 1993, שלושה חודשים לפני חתימת ההסכם על מדשאות הבית הלבן, כתב רבין לפרס מכתב אישי המסווג 'סודי ביותר' שכותרתו 'מגעי אוסלו'. המכתב פורסם לראשונה במעריב בשנת 2003, ולא זכה כמעט להתייחסות בספרות

33 אליקים רובינשטיין, 'השלום בין ישראל לירדן: פרקים בעשייתו', בתוך: יוסף נבו (עורך), שכנים במבוך: יחסי ישראל-ירדן לפני הסכם השלום ואחריו, מרכז יצחק רבין לחקר ישראל, תל אביב 2004, עמ' 146.

34 הסקירות השנתיות של מרכז משה דיין באוניברסיטת תל אביב משמשות גם הן מקור מידע יעיל ומרכזי. ראו: Gideon Gera, 'The Arab-Israeli Peace Process', in: Ami Ayalon (ed.), *Middle East Contemporary Survey*, Volume 17, Westview Press, Boulder 1995, pp. 32-49; וראו גם את המאמר האינפורמטיבי Camille Mansour, 'The Palestinian-Israeli Peace Negotiation: An Overview and Assessment', *Journal of Palestine Studies*, Vol. 22, no. 3 (Spring 1993), pp. 5-31.

35 אליקים רובינשטיין למחבר (27.11.2011).

שהתפרסמה מאז.³⁶ מכתב זה מכריע בחשיבותו ל'תזת הקונפליקט', ולכן חשוב להביאו כפי שפורסם כעשר שנים לאחר שנכתב. כך כתב רבין לפרס:

בהמשך לשיחתנו בנדון ביום א' 6.6.93, ברצוני לחזור על הנקודות העיקריות שאמרתי. המגעים הקרויים 'מגעי אוסלו' במצב הנוכחי מהווים סכנה להמשך המשא ומתן לשלום [...] ראשית הם נותנים הזדמנות לאנשי תוניס לעקוף את השיחות בווינגטון ומחלישים את הגורם החיובי שבהן, תושבי השטחים הכלולים במשלחת הפלסטינית. אנשי תוניס הם הגורם הקיצוני בקרב הפלשתינים הרוצים בתהליך השלום ומונעים מן הגורמים המתונים יותר להתקדם במשא ומתן איתנו. דבר זה בא לידי ביטוי בולט בסבב התשיעי (האחרון) של המשא ומתן. יתרה מכך, הם מונעים מחברי המשלחת הפלסטינית לצאת להידברות עם נציגי מחמ"ד [מחלקת המדינה] בווינגטון. לא מן הנמנע שכוונת אנשי תוניס לטרפד כל סיכוי להגיע למשא ומתן ענייני בווינגטון ולא לאלץ אותנו להידבר רק עימם, ואז צפויה סכנה למהלכי השלום והמשא ומתן עם סוריה, לבנון וירדן [...]. מבקש להפסיק המגעים עד לביורר נוסף.³⁷

הניסוח החד-משמעי של הדברים אינו מותיר מקום רב לספק: רבין הורה לפרס להפסיק את השיחות החשאיות באוסלו, שלדעתו מסכנות את המשא ומתן בווינגטון ואת הסכם השלום המתגבש. רבין ציין במכתבו כי ההנהגה הפלסטינית אינה עשויה מקשה אחת וכי השיחות החשאיות באוסלו מחלישות את תושבי השטחים ('אש"ף-פנים') ומחזקות את אנשי תוניס ('אש"ף-חוץ'). לדירו של רבין, 'אש"ף-חוץ' מעוניין לטרפד את שיחות השלום בווינגטון (שבהובלת 'אש"ף-פנים') כדי לאלץ את ישראל לדבר אך ורק עמם. אם רבין

36 ביילין מזכיר בקצרה את הפרשה בספרו האוטוביוגרפי, ראו: ביילין, לגעת בשלום, עמ' 109. דן מרגלית סבור שהעיונות של רבין כלפי פרס קשורה לענייני אגו ואינו מציין את המכתב, אבל מציין כי רבין 'הורה לשר החוץ להשעות את השיחות עם אש"ף'. לדירו של מרגלית הסיבה לכך היא שרבין חשב 'שו"נערי פרס' העניקו לפלסטינים מסמך בן 10 סעיפים שלא היה לרוחו'. מרגלית קובע נחרצות: 'רבין נתלה בעניין צדדי. בין אם הוצג המסמך לנציגים הפלסטינים ובין אם לאו – חשיבות העניין אפסית'. דן מרגלית, ראיתי אותם, זמורה ביתן, תל אביב 1997, עמ' 69. אופירה סליקטר מציינת את האירוע בספרה (שיצא לאור ב-2009), אולם מסתמכת על התיאור בספרו של ביילין, ולא על המכתב עצמו. ראו: Ofira Seliktar, *Doomed to Failure? The Politics and Intelligence of the Oslo Peace Process*, ABC-CLIO, Greenwood publishing group, Santa Barbara 2009, p. 45.

37 מעריב, 12.9.2003.

שינה את דעותיו כלפי אש"ף וערפאת, כפי ש'תזת המהפך' גורסת, תפנית זו חייבת היתה להתרחש לאחר מכתב זה. בהקשר זה יש להזכיר דברים שאמר חיים רמון: 'רבין נעשה משוכנע באפרייל ובמאי שאנחנו צריכים לשוחח עם אש"ף לאחר שפייסל [הוסיינין] לא ניצל את ההזדמנות (Rise to the occasion) והפך למנהיג שהוא אמר שיהיה' (ההדגשות שלי).³⁸ אזכיר שרמון לא היה מעורב בתהליך המדיני, ולמותר לציין כי רבין לא עדיין אותו במהלכים. לפיכך מכתבו של רבין לפרס, שנכתב חודש או חודשיים לאחר שרבין 'השתכנע' כיכול, מעמיד עדות זו של חיים רמון כחסרת תוקף.

אם כן, מתברר שלושה חודשים לפני חתימת ההסכם על מדרשות הבית הלבן התנגד רבין מכול וכול להמשך מסלול אוסלו. על עמדותיו של רבין בימים שלאחר מכתב זה אין בידינו עדות מפורטת. מכיוון שהמכתב אינו מוזכר כמעט בספרות, לא התעוררה גם השאלה באופן מיוחד. מבין היחידים שנדרשו למכתב היה יוסי ביילין, שדבריו בנדרון מובאים בתיאור שלו את החרדה שתקפה את 'מועצת המלחמה' של אנשי אוסלו מפני תגובתו של רבין למסלול העוקף. 'לא הבנו את פשר המהפך אצל רבין', כתב ביילין:

ואיך זה שרק לפני שבועיים היה מוכן להשתתפות אורי [אורי סביר, מנכ"ל משרד החוץ], והיום הוא חושב שהערוץ מסוכן. מה קרה בינתיים? גם היום אין לי תשובה על שאלה זו, והיא כנראה לא תינתן לעולם [...]. המכתב לא נבע מהתייעצות של ראש הממשלה עם מישהו מעוזריו, משום שאיש מהם לא ידע על קיומו של ערוץ אוסלו.³⁹

ביילין הוסיף פרט חשוב, שלפיו המכתב נשלח יום לאחר שיחה בארבע עיניים בין רבין לפרס, שיחה שעליה דיווח שר החוץ לסגנו. בין השאר אמר פרס לביילין: 'יצחק לא כל כך מאושר מכל הנקודות [שהוצגו לפלסטינים באוסלו] והוא רוצה שבינתיים לא נעשה שום דבר ולא ניסע לאוסלו לפני חידוש השיחות [הסכם העשירי] בושינגטון'.⁴⁰ במענה למכתב של רבין כתב פרס: 'אש"ף מבין עד כמה חשוב לנו הערוץ הרשמי והוא מקיים אותו בעיקר כדי להמשיך את אוסלו'.⁴¹ ביילין מספר כי ב-10 ביוני הוא נפגש עם שר החוץ פרס ועם המשפטן יואל זינגר בלשכתו של רבין ב'חשאי' מוחלטת, וכי בלשכתו רק הוא יודע

38 מקובסקי, לעשות שלום עם אש"ף, עמ' 39.

39 ביילין, לגעת בשלום, עמ' 109.

40 שם, עמ' 108-109.

41 שם, עמ' 110.

על קיום הערוץ, והסתבר למרבה ההפתעה כי 'המכתב הבוטה היה כלא היה. מה קרה? גם את המהפך הזה לא נבין לעולם'.⁴² מדבריו של ביילין אפשר להסיק ששתיקתו של רבין ארבעה ימים לאחר כתיבת המכתב החרף פירושה כי השתכנע להמשיך במסלול אוסלו.

אפרים סנה, שעמד בראש מטה רבין בבחירות המקדימות ושימש חבר כנסת מטעם מפלגת העבודה, מציע הסבר שונה מזה של ביילין. סנה מספר שיום לאחר שרבין העביר את המכתב לפרס, הוא נשלח ללונדון לפגישה עם פעיל פת"ח ואש"ף נביל שעת כדי לפתוח ערוץ הידברות נוסף – שלישי למעשה – עם אש"ף. 'הרעיון היה להכיר באש"ף, אך במותנה, לאחר הפסקה ממשית של הטרור לחצי שנה, ובמקביל לנקוט שורה של צעדים מקלים ובוני אמון בשטחים', מתאר סנה את הצעותיו לשעת, שלרבריו היו מקובלות על רבין.⁴³ על כל פנים, ערפאת התנגד בתוקף לניסיון לפתוח מסלול נוסף לזה שבאוסלו, שכן בהידברות שכזו הוא ייאלץ לשלם מחיר גבוה יותר. למותר לציין שהניסיון של רבין וסנה לא עלה יפה.⁴⁴

האומנם השתכנע רבין כפי שביילין מציין? זו העדות היחידה שיש לנו ממי שנכח בישיבה. קשה לקבל את העובדה שרבין, שכתב את המכתב המתאר בפרוטרוט את הסכנות של מסלול אוסלו ואת הניסיון של 'אנשי תוניס' ('אש"ף-חוק') להשתלט על הנהגת השטחים ('אש"ף-פנים'), פשוט שינה את דעתו בנוגע לתהליך המדיני בגלל מכתב אחד של פרס ומפני ש'אש"ף-חוק' הסכים לחדש את השיחות. למרות האישור שהעניק רבין לכאורה להמשך מסלול אוסלו, הוא המשיך להכריז על החשיבות של מסלול בוושינגטון, ובנאום שנשא לפני אספה של הסוכנות היהודית בסוף יוני 1993 הכריז על המשך קיום מתכונת מדריד.⁴⁵ גם באמצע יולי המשיך לטעון שהכנסת 'אש"ף-חוק' לשיחות תוסיף לדרישות הפלסטטיניות ותקשה על השיחות.⁴⁶ הקושי לקבל את הפרשנות הזו גדל עם הזמן, ככל שמתרבות העדויות על התפקיד שמילא משרד החוץ של ישראל בהכשלת הסבב התשיעי של שיחות וושינגטון, נושא שנעסוק בו בהמשך הדברים.⁴⁷

42 שם, עמ' 111.

43 אפרים סנה, ניווט בשטח מסוכן, ידיעות אחרונות, תל אביב 2002, עמ' 22.

44 שם, עמ' 23.

45 את הנאום מיום 28.6.1993 אפשר למצוא באתר של משרד החוץ: www.mfa.gov.il.

46 חדשות, 13.7.1993.

47 לדעתי, עצם כתיבת המכתב של רבין לפרס יום לאחר פגישתם בארבע עיניים מעלה תהיות. המכתב מסווג 'סודי ביותר' ולא סביר שמלבד פרס, ביילין, סביר ואולי

המחלוקת בזירה הפלסטינית

בספר עומדים לגורלם מתאר מתי שטיינברג את זירת ה'חוץ' וה'פנים' במונחים של מרכזי כובד מתחרים בהנהגה הפלסטינית.⁴⁸ אמנם שורשי ההבחנה הזו נעוצים עוד בנפכה, והיא מבטאת בראש ובראשונה הבחנה גאוגרפית בין ערבים שנתרו לשבת בפלסטין – דאחל ('פנים') – ובין אלו שנהיו פליטים מחוץ לפלסטין – חארג ('חוץ'), אך עם הזמן היא קיבלה משמעות פוליטית.⁴⁹ לאחר שעברה הנהגת אש"ף לתוניס ב-1982 התחדדו הניגודים בין הנהגת השטחים ובין ההנהגה הגולה שבראשה עמד ערפאת. 'התפקדות זו לשני מחנות', מציין שטיינברג, 'המחישה את המאפיין הבסיסי, כי קו החיץ העיקרי איננו אופקיי-גאוגרפי, קרי בין תחום "החוץ" לעומת תחום "הפנים", אלא אנכית-פניתי, קרי בין תפיסות וגישות שונות שבכל אחת מהן יש מרכיבים של "חוץ ופנים".⁵⁰ בין שני מוקדי הכוח הפוליטיים עבר אפוא קו שהוא לא רק גאוגרפי, אלא בעיקר פוליטי, שכן שני מוקדי הכוח כיוונו למטרות פוליטיות שונות ונקטו אמצעים פוליטיים שונים להשיגן. שטיינברג הדגיש: 'שגרת השימוש במונחים "צמרת" או "הנהגה" יוצרת רושם של מונוליתיות, אך המציאות הייתה רחוקה מכך'.⁵¹

- עוד שניים-שלושה נחשפו אליו אנשים נוספים. מדוע מצא רבין לנכון לכתוב את החלטותיו במכתב רשמי לפרס לאחר שאמר לו אותן שעות אחדות קודם לכן? המכתב המפורט והאינפורמטיבי מלמד עד כמה ידע רבין על ניסיונותיו של ערפאת להכשיל השיחות בווינגטון. האם רבין חשב שהוא צריך ללמד את פרס על ההבדל בין 'אש"ף פנים' ל'אש"ף חוץ'? התשובה מתבקשת מעצמה. אם כן, ואני מעלה זאת כסברה בלבד, רבין כתב את המכתב המסווג בידיעה שאנשי מסלול אוסלו נמצאים בקשר עם ערפאת, ומתוך רצון שמכתב זה ישמש להם אמצעי מול ערפאת להפחית את הלחץ שהוא מפעיל על המשלחת בווינגטון; אם הוא לא יוריד את הלחץ – רבין יורה לעצור את השיחות באוסלו. בסופו של דבר, המכתב הזה הוא תרגיל מבריק בפוליטיקה.
- 48 מתי שטיינברג, עומדים לגורלם: התודעה הלאומית הפלסטינית 1967-2007, ידיעות אחרונות, תל אביב 2008.
- 49 להגדרה לקסיקלית של ההבדל בין תושבי 'חוץ' ותושבי 'פנים' ראו גיא בכור, לקסיקון אש"ף, הוצאת משרד הביטחון, תל אביב 1991, עמ' 77.
- 50 שטיינברג, עמ' 178. ראו גם: Ali Jarbawi and Roger Heacock, 'The Deportations and the Palestinian-Israeli Negotiations', *Journal of Palestine Studies*, Vol. 22, no.3 (Spring 1993), pp. 32-45; עמוס הראל ואבי יששכרוף, המלחמה השביעית: איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים, ידיעות אחרונות, תל אביב 2004, עמ' 50.
- 51 שטיינברג, עומדים לגורלם, עמ' 177.

המחלוקת בין 'אש"ף-פנים' ל'אש"ף-חוץ' מוצגת לרוב בציבור לא באופן ששטיינברג מתאר. למעשה, התיאור השכיח מעמיד 'מתונים' מול 'קיצוניים', ומקובל לחשוב שההבדל ביניהם הוא בנחישות או בעצמת הלהט, ולא בתפיסות פוליטיות מנוגדות. כך, ההבדל בין אנשי 'פנים' כגון חידר עבד א-שאפי, חנאן עשראווי, פייסל חוסייני וסרי נוסייבה ובין אישים כערפאת, אבו עלא או פארוק קדומי מוצג כהבדל של ניואנסים, ולא כביטוי לגישות שונות לסיום הסכסוך. שיחות וושינגטון התנהלו עם אנשי השטחים בהנהגת א-שאפי וחוסייני.⁵² לא היה זה עניין של מה בכך מבחינתו של רבין, שכן הוא למעשה זה שהפך את ההבחנה הפלסטינית הוותיקה הזו בין 'פנים' ל'חוץ' להבחנה פוליטית רלוונטית מנקודת מבט ישראלית. דבריו על 'אש"ף-פנים' ו'אש"ף-חוץ' נועדו להדגיש את ההבדלים בין ההנהגות השונות. השיחות בווינגטון, שהמשיכו את הרציונל של ועידת מדריד, נוהלו מול 'אש"ף-פנים', שחתר לסיום הסכסוך באזור. פנחס ענברי⁵³ טען בספרו *בחרבות שבורות* כך:

מאז ועידת מדריד מדיניותו של ערפאת כלפי המשלחת הפלסטינית הייתה עקבית, ומטרתה אחת: להכשיל את המשלחת. ערפאת מנע אותה מלהתקדם בדרך הסלולה של כתב הזימון למדריד, כלומר, השגת הסכם לתקופת מעבר בקווים הכלליים של ממשל עצמי, כפי ששורטטו בהסכם

52 לעדויות של אנשי המשלחת הפלסטינית בווינגטון על המשא ומתן בווינגטון ראו: "Abd al-Shafi", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 22, no.1 (Autumn 1992), pp. 57-69; 'Reflections on the Peace Process: An Interview with Nabil Shaath', *Ibid.*, pp. 70-77. ראו גם ראיונות העוסקים בביקורת על ערפאת ועל מסלול אוסלו לעומת המסלול בווינגטון: 'The Oslo Agreement: An Interview With Haydar 'Abd Al-Shafi', *Journal of Palestine Studies*, Vol. 23, no.1 (Autumn 1993), pp. 14-19; 'The Oslo Agreement: An Interview with Nabil Shaath', *Journal of Palestine Studies*, *Ibid.*, pp. 5-13; 'Moving Beyond Oslo: An Interview with Haydar 'Abd al-Shafi', *Journal of Palestine Studies*, Vol. 25, no.1 (Autumn 1995), pp. 76-85.

53 ענברי הוא אחד החוקרים המקוריים ביותר של הפוליטיקה הפלסטינית בתקופה האמורה. ספרו *בחרבות שבורות* הוא מחקר מקיף על חילוקי הדעות בתוך ההנהגה הפלסטינית והוא מתבסס על ראיונות רבים שקיים עם אישים מרכזיים בצמרת הפלסטינית. לענייננו נוח להשתמש במחקריו של ענברי, שכן גם שמעון פרס וגם אורי סביר ציינו את תרומתו של ענברי להבנת התהליכים הנדונים. ראו את דבריו של פרס על גבי כריכת הספר *בחרבות שבורות* ואת דבריו של סביר בספרו *התהליך*, עמ' 86.

קמפ דיוויד, ובמקביל חיפש בעלי ברית בעולם הערבי נגד המשלחת הפלסטינית.⁵⁴

בהמשך הדברים טען ענברי כי הנהגת השטחים, ובראשה עבד א-שאפי וחוסייני, סיכנה את ערפאת לא רק מבחינת הלגיטימציה שלו לשלוט, אלא מכיוון ש

קבוצתו של חוסייני ביקשה להגיע לפתרון ביניים בשטחים כולם, תוך מתן עדיפות לגדה המערבית ולמזרח ירושלים על עזה. קבוצה זו שיפרה, בעידודה של ארצות הברית, את יחסיה עם ירדן [...] ערפאת ראה בקבוצה הזאת את האיום העיקרי על מעמדו.⁵⁵

בחודשים יוני-אוגוסט הגביר 'אש-ף-חוק' את מאמציו להכשיל את השיחות בווינגטון. ערפאת ניסה ללבות את חילוקי הדעות בתוך 'אש-ף-פנים' כדי לחזק את מעמדו בעיניהם. ערפאת והנהגת תוניס לא פעלו לבד, אלא נהנו מתמיכה מצד אירופה, ובעיקר מצד צרפת, עוד מימי האנתפאדה.⁵⁶ הקשיים הרבים שהערים 'אש-ף-חוק' על אנשי המשלחת הפלסטינית בנוגע לכמה מסמכים שהגישה בדיונים בווינגטון הביאו שלושה מבכיריה – פייסל חוסייני, סאיב עריקאת וחנאן עשראווי – לידי התפטרות. אחת מנקודות המחלוקת העיקריות היתה בנושא דרישתו של ערפאת להציב כוחות צבאיים של האו"ם או כוח חסות בשטחים; חוסייני והנהגת השטחים התנגדו לכך נחרצות ודרשו להקים משטרה אזרחית פלסטינית. 'מול דרישת המשלחת להחזיר את החיים למסלולם', כתב ענברי,

ביקש ערפאת לשמור על הלכי הרוח המהפכניים בקרב הפלסטינים, וזאת על ידי יצירת מצב הדומה למצב בבוסניה. זה ימנע את חיזוק ההנהגה בשטחים על ידי קבלת סיוע בין לאומי, והעברת הסיוע הזה לארגונים הבין הלאומיים, ובעיקר סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים, אונרוו"א.⁵⁷

בעניין זה סיפר ענברי על פגישה שהיתה לו בתוניס עם ממדוח נופל – דמות מרכזית בהנהגה הפלסטינית, מפקד צבאי בכיר ב'חזית הדמוקרטית לשחרור פלסטין' ומקורב לערפאת (נופל אף הוכרח לעזה במכונתו של הראיס כשהראיס

54 ענברי, עמ' 195.

55 שם, עמ' 213.

56 ראו בייחוד בתוך: ענברי, בחיבור שבורות, פרק כא: 'עשראווי או קדומי; וושינגטון או פריז', עמ' 226-231.

57 שם, עמ' 241.

חזר לעזה באמצע שנת 1994). ענברי ציין כי נופל 'חזר על חששותיו, כי ערפאת היה מעדיף מדינת משטרה על מדינה המבוססת על בחירות'.⁵⁸ הבנת העמדות המנוגדות בהנהגה הפלסטינית חשובה לאין שיעור להבנת מהלכיו של רבין בתהליך השלום בשנים 1992-1993. בעיני רבין שאלת זהותם של הנציגים הפלסטינים היתה עניין מרכזי. האוריינטציה שלו ל'אש"ף-פנים' היתה קשורה קשר בל ינתק לכיוון המדיני של המשלחת הפלסטינית לעומת זה של 'אש"ף-חוץ'.

מסלול אוסלו

ההיסטוריה של ההתקדמות במסלול אוסלו מתועדת כהלכה. בדיון הנוכחי העניין המרכזי אינו השיחות עצמן, אלא יחסו של רבין כלפיהן. מאותו מכתב של רבין לפרס אפשר להבין את יחסו של ראש הממשלה בנוגע לשיחות אוסלו בתחילת יוני 1993. עם זאת, ישנו קונסנזוס שניסה מיכאל בר-זהר, שלפיו 'במחצית השנייה של 1992 הבינו גם פרס וגם רבין שבסופו של דבר יצטרכו לשאת ולתת עם אש"ף. אולם כאן גם הסתיים הדמיון שביניהם'.⁵⁹ יש לתהות על קביעתו זו של בר-זהר. הסכמה על משא ומתן עם אש"ף אינה מבהירה במדויק על מה נושאים ונותנים ועם מי בתוך אש"ף מדברים. ההבחנה שרווחה באותם ימים בין 'אש"ף-פנים' ל'אש"ף-חוץ' מבטאת במפורש עניין זה. בר-זהר עצמו כתב שפרס הבין לאחר כישלון הסכם לונדון כי 'הכתובת היחידה שהייתה לה משמעות מדינית' היא אש"ף והאדם היחיד שיכול להוביל את התהליך ולהביא את אש"ף לשולחן הדיונים הוא ערפאת. לדברי בר-זהר, 'לרבין היה קשה הרבה יותר לקבל את המסקנה הזו. הוא עדיין התבטא בפומבי, בזעם ובלהט, נגד הסכנה שבהקמת "מדינה ערפאתית". הוא עדיין ראה בערפאת אויב מסוכן ושפל'.⁶⁰ מכאן שלדברי בר-זהר, מצד אחד רבין לא היה מעוניין ב'מדינה ערפאתית', ומצד אחר כבר באמצע 1992 הבין שבסופו של דבר תצטרך ישראל לשאת ולתת עם אש"ף. בר-זהר, כאחרים, אינו מיישב קביעה זו עם העובדות שעולה מהן כי ביוני 1993 רבין עדיין התנגד לשיחות עם 'אש"ף-חוץ'. התעלמות מעובדות אלה עולה בקנה אחד עם הותרת הטענה בדבר היעדר 'הדמיון ביניהם' עלומה. את 'היעדר הדמיון' בין פרס לרבין יש לשייך בעיקר לשאלה המדינית, כלומר איזה תוכן יהיה להסכם, אם ייחתם. שתי

58 שם, עמ' 207.

59 בר-זהר, כעוף החול, עמ' 605.

60 שם, עמ' 604-605.

השאלות המרכזיות שעמדו על הפרק היו איזו מנהיגות פלסטינית תקבל עליה את מימוש ההסכם ואם יהיה זה הסכם קבע או הסכם בשלבים. עמדתו של רבין היתה לחתור להסכם בשלבים עם 'אש"ף-פנים', ואילו פרס צידד בערפאת וסבר שהסכם קבע הוא היעד הנכון. בעניין זה ציין ענברי שערפאת לחץ 'במשך כל התקופה להכניס למשא ומתן יסודות חזקים של הסכמי קבע'⁶¹; לכך התנגדו גם רבין וגם הנהגת הפלסטינים בשטחים.

מסלול אוסלו נוצר בינואר 1993, ובתחילה ניהלו אותו – בחשאיות רבה – על ידי יאיר הירשפלד ורון פונדק, בליווי צמוד של סגן שר החוץ יוסי ביילין. מאחורי הקלעים פעל גם שמעון פרס. בשלב מאוחר יותר הצטרפו לשיחות עורך הדין יואל זינגר ומנכ"ל משרד החוץ אורי סביר. החשאיות שאפפה את התהליך תרמה מאוד להצלחתו. בחודש ספטמבר, בתום שמונה חודשים של שיחות, שהתקיימו בהם 14 פגישות בין הצדדים, נחתם מסמך 'הצהרת העקרונות בדבר הסדרי ביניים של ממשל עצמי'.

כבר בימים שלאחר חתימת ההסכם החל מאבק על ההכרה – על ה'קרדיט', אם להשתמש בביטוי שהיה נפוץ בתקשורת. שלושה חודשים בלבד לאחר החתימה על ההסכם אמר רון פונדק בריאיון ברדיו: 'אני לא יודע אם זה ריב ממשי, אבל אני כל הזמן מתלבט האם יש לנו פה סיטואציה של רשומון, או שיש לנו סיטואציה של אנשים שרוצים להכניס את עצמם להיסטוריה כמה שיותר קדימה'.⁶² פרס, שמיד לאחר החתימה בווישינגטון מיהר להנציח את זיכרונותיו ולפרסמם כפרק הראשון בספרו הגדול שיצא באנגלית בתחילת דצמבר 1993, לא זו בלבד שנמנע מלציין את פונדק ואת הירשפלד בספר אלא שאפילו את יוסי ביילין הוא לא הזכיר כלל. בגרסה העברית של הספר תיקן פרס מעט את התמונה וציין גם את תרומתו של ביילין. קריאה בספרו של פרס מביאה למסקנה מתבקשת שהוא הגה את המסלול והוביל אותו. מנגד, מי שקורא את ספרו של ביילין או את ספרו של הירשפלד מקבל רושם אחר לחלוטין. לא זו בלבד שפונדק והירשפלד מילאו תפקיד מרכזי ביותר בתחילת השיחות, ועל אחת כמה וכמה התפקיד שמילא ביילין, אלא שפרס נכנס בסוד העניינים בשלב מאוחר יותר, שכבר התקיים סבב שיחות ראשוני. מה גם שכאשר עדכן ביילין את פרס לראשונה על השיחות, התעלם פרס מהנושא וייחס להן חשיבות

61 שם, עמ' 195.

62 פונדק אמר את הדברים בריאיון לקול ישראל ב-24.12.1993. תמלול הריאיון מובא בספרם של נסיהו, שטיגליץ ותמיר זמן שלום: עובדות ומחשבות על 'ערוץ אוסלו', עמ' 33-53, לעיל הערה 14.

שולית. ה'רשומון' הזה, ככל שהוא נוגע לענייננו, מלמד שגם במקרה הזה יש להסתייג ולא להבין עדויות אוטוביוגרפיות כפשוטן.

מדוע התנגד רבין למסלול אוסלו? קרוב לוודאי שהסיבה המרכזית היא שהיה ברור לו כי היעד המרכזי של פרס הוא לדאוג שערפאת יהיה השותף של ישראל בתהליך המדיני, ולא הנהגת השטחים. הבחירה בערפאת כשותף קשורה גם לאופיו של תהליך השלום; פרס וערפאת היו מעוניינים לעצב את ההסכם כהסכם קבע, ואילו רבין היה מעוניין, כאמור, בהסכם הדרגתי.

רבין ידע מה מצבו של ערפאת ומה המשמעות של הדיונים באוסלו עבורו. בשנים 1992-1993 עמדו ערפאת ו'אש"ף-חוץ' בפני קריסה, הן מבחינת העם הפלסטיני והן מבחינת העולם. בהיבט הפנימי הציבור הפלסטיני בשטחים וחלק גדול ואיכותי מהנהגתו נעשו שותפים להידברות עם ישראל ועם הקהילה הבין-לאומית. את ההנהגה הזו לא היה יכול 'אש"ף-חוץ' להשתיק בקלות. מבחינה בין-לאומית, הסכמי קמפ דייוויד והמעמד המכריע שתפסה ארצות הברית בתהליך השלום אפשרו למעצמה הזו להתנגד לשיתוף 'אש"ף-חוץ' בדיוני המשא ומתן הבין-לאומיים, והדבר חיזק את הנהגת השטחים על חשבון ערפאת ואנשיו. עתה, לאחר כינונה של ממשלת רבין, נאלצה ההנהגה הרשמית של אש"ף לקבל עליה תנאי סף מסוימים כדי לא לאבד את סיכוייה להנהיג את העם הפלסטיני.⁶³

השיחות בווינגטון והכשלתן

התמונה העולה עד כה היא של מעין תחרות בין שני המסלולים – המסלול הרשמי והגלוי בווינגטון והמסלול החשאי באוסלו; כישלונם של האחד הבטיח את הצלחתו של האחר, ולהפך. כן מסתבר מהדברים כי הפלסטינים היו חצויים בין אנשי ערפאת ('אש"ף-חוץ') ובין אנשי המשלחת הירדנית-פלסטינית המשותפת ('אש"ף-פנים'). בשלב זה כבר אמור להיות ברור כי חזית מפולגת מקבילה נמצאה גם בצד הישראלי. מכתבו של רבין מלמד על המחלוקת הזו, והדברים קיבלו אישוש בעל פה מאישים נוספים שבחרו לשמור על אלמוניותם.⁶⁴

63 ראו את ספרו של ענברי. תיאור מפורט נוסף על מצבו של אש"ף – אם כי כזה שדורש עיון ביקורתי – אפשר למצוא בספרו של אבו עלא, שהוביל את השיחות באוסלו מטעם הנהגת 'אש"ף-חוץ': *The 'A'hmeh Qurei ("Abu Ala"), From Oslo to Jerusalem*: *The Palestinian Story of the Secret Negotiations*, I.B. Tauris&Co, London 2006.

64 כמה מרואיינים למחבר. רובינשטיין הדגיש באוזניי את העובדה שהמשלחת הישראלית 'השקיעה את הנשמה' ולא לחינם, מכיוון שרבין תמך בה ובהיגיון המדיני שעמד בבסיסה.

תמיכה עובדתית לקיומה של מחלוקת מהותית בצד הישראלי מתקבלת גם מהצד הפלסטיני, וליתר דיוק מהצד הפלסטיני שפעל להכשלת השיחות בווינגטון כדי להבטיח את הצלחת המסלול המקביל באוסלו. אדריכלי אוסלו נוהגים לציין שהחששות היתה אחד המרכיבים שתרמו להצלחתם; טענה זו מקבלת אישור מהצד האחר: הפלסטינים והישראלים שנשאו ונתנו בווינגטון התלוננו תדיר על הדלפות חוזרות ונשנות שחיבלו בהתקדמות המשא ומתן. אליקים רובינשטיין ציין באוזני המחבר כי ההדלפות הבלתי פוסקות מילאו תפקיד חשוב בהכשלת שיחות ווינגטון שניהל מטעם ישראל.

גם אופירה סליקטר מציינת בספרה כך: 'לפי שמועות, מאחורי הקלעים יעצו פרס, ביילין ושלחיהם לאש"ף [חוץ] כיצד להאט את שיחות ווינגטון'.⁶⁵ סליקטר לא התמקדה במיוחד בעניין, אולי מאחר שהמקור ל'שמועה' היה בעיניה זניח ושולי. עם זאת, כך היא ציינה בהמשך דבריה: 'אף על פי שקהילת המודיעין לא הייתה מודעת לערוץ הסודי, רבין יכול היה לחשוך שערפאת, לבד או בתיאום [ההדגשה שלי] עם פרס, החליט לסגור את הערוץ הרשמי במטרה לדחוף קדימה את [מסלול] אוסלו'.⁶⁶ סליקטר מתארת את הזלזול שהפגינו אנשי מסלול אוסלו כלפי השיחות בווינגטון. ראייה לכך שימשו לה הסיפורים על אבי גיל, מהאישים המקורבים ביותר לפרס, שנהג לעשות מטוסי נייר מדיווחי השיחות בווינגטון, ולהטיסם ברחבי משרד החוץ.⁶⁷ אולם האם מלבד השערות ושמועות יש בסיס לטענה שמשרד החוץ פעל להכשיל את מסלול ווינגטון?

תשובות לכך מספקים כמה אנשי מפתח בפת"ח ובאש"ף בשנים שחלפו מאז הסכם אוסלו. בשלהי ינואר 1995 התפרסמה בעיתון הארץ הידיעה הזאת: לפיה 'פרס ביקש מאש"ף להכשיל המו"מ בארצות הברית כדי לאלץ את רבין לאשר את ערוץ אוסלו'.⁶⁸ יומיים לאחר מכן חזר מעריב על הדברים וציין: 'אנשי פרס ייעצו לערפאת כיצד להכשיל את שיחות ווינגטון'.⁶⁹ שני העיתונים ביססו את דבריהם על ספר מאת ממדוח נופל.⁷⁰ העיתונות הישראלית ציטטה עוד מספרו של נופל, אשר סיפק עדויות מעניינות על הצד הישראלי: הוא סיפר למשל שרבין ביקש להיפגש בעצמו עם חוסייני, אך ערפאת סיכל את הניסיון;

65 סליקטר, נידון לכישלון?, עמ' 39.

66 שם, עמ' 45.

67 שם.

68 הארץ, 27.1.1995.

69 מעריב, 29.1.1995.

70 ממדוח נופל, אנפג'ר עמלית (אל) סלאם [פיצוץ תהליך השלום], אל-אהליא, אמאן 2002. הספר מובא בערבית באתר האינטרנט שלו: www.mnofal.ps/books/?lg-ar

עוד סיפר כי אנשי משרד החוץ 'נתנו עצות רבות לערפאת כיצד להבטיח את עליונותו של ערוץ אוסלו'. זאת ועוד, לדברי נופל, שהיה מקורב לערפאת,

פרס גם שיגר מסרים בעל פה לערפאת לפיהם אל לו להיגרר לפיתויים של הממשל האמריקני. אנשיו גם הזהירו את ערפאת ערב הסיכוב התשיעי של שיחות וושינגטון, כי רבין עומד להסכים לשיתוף חוסייני במשלחת וכי צפויה הגשת הצעה אמריקנית שיש להכשילה.⁷¹

בריאיון לעיתונות הישראלית ציין נופל:

לפני תחילת הסיכוב התשיעי, פרס העביר באמצעות עוזריו כמה מסרים להנהגת אש"ף בתוניס. זה יהיה סיכוב מכריע, אמר פרס, ובו יחרץ למעשה גורל המשא ומתן. הוא סיפר לנו שרבין יסכים להכניס את פייסל חוסייני לשיחות ושהאמריקנים יציעו לפרסם נייר רשמי ומה שדרוש, הוא אמר, זה להכשיל את הסיכוב הזה ולא לקנות את הפיתויים שיציעו רבין והממשל.

לדברי נופל, 'כששמענו את זה החלטנו בתוניס להתגייס להכשלת סיכוב השיחות התשיעי בושינגטון'.⁷² יוסי ביילין טען בתגובה לדבריו של נופל: 'ישנה כנראה תחרות בין כותבי סיפורי בדיות ממתנגדי ערפאת, וזהו כנראה הפרסום האחרון. לא קראתי אבל ממה ששמעתי בתקשורת הכול מגוחך ומצחיק'.⁷³ גם בלשכתו של פרס הכחישו את הדברים.

כזכור, מכתבו של רבין נשלח לאחר 'כישלון' הסבב התשיעי. אם דבריו של נופל אכן נכונים, עולה שהכישלון לא היה 'מבוי סתום' כשלעצמו, אלא שהיו מי שדאגו להפוך אותו לכזה. אם יש אמת בדבר, ברור מאליי שרבין או כל ישראלי אחר שהיה מעורב בתהליך המדיני לא היה חושף עובדה זו לציבור הישראלי, שכן משמעותה היא ששר החוץ פעל נגד ראש הממשלה ונגד המדיניות המוצהרת של מדינת ישראל. דברים חמורים אלה עולים במפורש לא רק מעדותו החשודה לכאורה מאליה של ממדוח נופל, אלא גם מדברים שאמר אליקים רובינשטיין לאורי שגיא, ששימש ראש אמ"ן בתקופה הנדונה. שגיא, שבשל תפקידו הביטחוני הבכיר היה ככל הנראה אחד היחידים שהביא רבין בסוד העניינים, ציטט מפי אליקים רובינשטיין את הדברים האלה:

71 מעריב, 29.1.1995.

72 מעריב, 1.2.1995.

73 מעריב, 29.1.1995.

אינני משים עצמי שופט, אבל מקננת בי תחושה קשה, שניהול המשא ומתן עם הפלסטינים בווינגטון עוכב ואפילו סוכל במידה ניכרת על ידי גורמים בצד הפלסטיני וגורמים במשרד החוץ הישראלי, שסברו שיש לנהל את השיחות במתכונת אחרת ועל ידי אנשים אחרים.⁷⁴

למרות דברים אלו שאמרו אישים בכירים כראש אמ"ן וכראש צוות השיחות בווינגטון, הכתה שורש הטענה על אודות 'כישלון' שיחות ווינגטון שנפלו אל 'מבוי סתום', כאילו מדובר בפגעי טבע או בתאונת דרכים. ככל הנראה ה'כישלון' נוצר על ידי סובייקטים פוליטיים עם מטרות מדויקות. טענת ה'כישלון' היתה למוסכמה לא רק בקרב התומכים במסלול אוסלו, אלא אף בקרב המתנגדים החריפים לו מהימין המדיני.⁷⁵

מסלול אוסלו אל מול מסלול ווינגטון

מדינונו עד כאן מתברר שלפחות עד יוני 1993 לא שינה רבין את מדיניותו כלפי אש"ף וערפאת. הוא לא נסוג מעמדותיו המדיניות שהוא גיבש מאז שנות השבעים,⁷⁶ והוסיף לראות בערפאת וב'אש"ף-חוי' גורמים בעלי השפעה הרסנית על תהליך השלום. מהדברים עולה עניין נוסף שלא זכה לתשומת לב; שלא כטענה נוספת שהשתרשה מסיבות הגיוניות, אשר לפיה היו שני המסלולים מהלכים מתואמים של אותה ממשלה, למעשה פעל ראש הממשלה כנגד אופוזיציה מתואמת מבית.

נוח היה כמובן לתקשורת להציג בדיעבד את ההתרחשויות באוסלו כניסיון של ממשלת ישראל, תוך כדי שיתוף פעולה הדוק בין רבין לפרס, להגיע להסכם אוטונומיה עם הפלסטינים. נטען, תוך כדי הסתמכות בין היתר על דברי רבין ופרס, שכדי להגדיל את הסיכויים לשלום נקטה הממשלה במהלך כפול, כלומר שני מסלולים. הוסבר שרבין ('מר ביטחון') מתעב את ערפאת, ולכן ניהלו פרס ('מר שלום') ואנשיו את המסלול עד שיסכים ראש הממשלה לדבר עם ערפאת או עד שיפסיק לשגות באשליות על מסירת ניהול השטחים לידי 'אש"ף-פנים' ועל תכניות דוגמת 'תכנית בייקר', שרבין צידד בהן עוד בתקופת ממשלת

74 אורי שגיא, אורות בערפל, ידיעות אחרונות, תל אביב 1998, עמ' 187. לעדותו של שגיא על כך שרבין שיתף אותו בנעשה ראו שם, עמ' 185.

75 עתליה בן מאיר, אוסלו: כישלון או איולת?, הוצאת תמוז ומרכז אריאל למחקרי מדיניות, תל אביב 2005, עמ' 15.

76 גולדשטיין, רבין-ביוגרפיה, עמ' 357.

שמיר. מנקודת המבט הזו פעלה ממשלת ישראל בהרמוניה מרשימה למדי, בעיקר על רקע העבר העכור במערכת היחסים בין שני האישים. אדרבה, בשלב זה הביא עמו כל אחד מהם נכסים ייחודיים: רבין תרם את קשריו עם האמריקנים ואת קרבתו אליהם, ופרס – את קשריו עם הארופים; האחד יפעל בווינגטון, ושותפו הקרוב יפעל באוסלו.

אלא שמדובר במצג שווא, הנובע משאיפות תמימות להרמוניה פוליטית ומעיד אולי על רשלנות מקצועית של מי שמופקד על 'זכות הציבור לדעת'. בפועל לא ניתן להתעלם מהעדויות על מאמציהם של אנשי משרד החוץ להכשיל את השיחות בווינגטון. גם את הנטייה הרווחת להסביר מאבקים בין אישים פוליטיים במונחים של אגו ויוקרה אישית יש להשאיר לכותבי תסריטים ולמחברי ספרות מתח פופולרית; את העדויות הללו יש להסביר במונחים מדיניים – מסלול אוסלו חתר נגד מסלול ווינגטון. הפרשן וההיסטוריון נדרש לא לחלק ציונים לרבין, אלא לנתח את מדיניותו; רבין לא היה 'נאיבי' או שבוי בקונספציות כשהתנגד לשוחח עם 'אש-ף-חוץ' וערפאת. הוא לא היה צריך להתעורר משיגיונות של שוטים בנוגע לחוסר הרלוונטיות של 'אש-ף-פנים' מהסיבה הפשוטה ש'אש-ף פנים' היה רלוונטי, ומעיד על כך בראש ובראשונה 'אש-ף-חוץ', יריבו המרכזי בזירה הפלסטינית. זאת ועוד, לדברי אליקים רובינשטיין, בחודשים יוני-יולי 1993 עמדה על הפרק תכנית מוגדרת שהיה לה סיכוי של ממש ושנדונה בארצות הברית בין האמריקנים ובין הישראלים. תכנית זו הוכשלה באמצעות הדלפתה. רובינשטיין הוסיף כי יש לו חשדות בנוגע לזהות המדליף, אך לא יסף.⁷⁷

לעדויותיהם של ממדוח נופל, אליקים רובינשטיין ואורי שגיא מצטרפים גם דבריו של אבו מאזן, שהכיר מקרוב את המחלוקות בצמרת הישראלית והפלסטינית וכתב בספרו כך: 'בישראל משתולל קרב שקט בין קבוצת ווינגטון לקבוצת אוסלו'.⁷⁸ בנקודה זו ראוי לעיין גם בדבריו של פנחס ענברי, שכתב כמה שבועות לפני הטקס המרגש בבית הלבן כך:

למעשה, בצמרת השלטון בישראל יש וויכוח מעשי, עם מי להידבר: עם ההנהגה של 'אש-ף-חוץ', או עם המשלחת הפלסטינית כפנים – הכול תלוי בסוג הפיתרון שמבקשים להגשים. מי שחותר לפתרון של עזה תחילה, מבקש מגעים עם 'אש-ף'; מי שחותר לפתרון של הגדה המערבית תחילה –

77 אליקים רובינשטיין למחבר.

78 Mahmoud Abbas (Abu Mazen), *Through Secret Channels*, Garnet Publishing, Berkshire 1995, p. 97

כלומר, הקדמת הסמכויות למשלחת הפלסטינית – מבקש להידבר עם המשלחת. ארצות הברית תומכת בגישתם של אלה המבקשים להידבר עם המשלחת על בסיס 'הגדה המערבית תחילה' [...] ערפאת מתנגד וגורס, כי האינתיפאדה תופסק רק עם השלמת הסדרי הקבע. כלומר, הוא לא יאפשר למינהל הפלסטיני לתפקד.⁷⁹

זהותו של השותף הפלסטיני היתה הסוגיה המרכזית בתהליך השלום, ומבחינתה של קבוצת אוסלו העיקר היה לדאוג שערפאת יהיה השותף של ישראל. פרס אמר:

שתי הנהגות פלסטיניות, אחת בתוניס ואחת בשטחים, לא יצליחו להשתלט על הרצועה בשל "פיצול אישיות" פוליטי ונאמנות כפולה של הפעילים באזור. הדרך היחידה להיפטר מן המשא ומתן הבלתי אפשרי של הרצועה היא לתת הזדמנות למנהיגי אש"ף המרכזיים להתיישב בעזה ולהתמודד עם הבעיות האמיתיות של החיים.⁸⁰

במקום אחר ציין: 'יש יתרון בכך שהמטה בתוניס לא יתקיים יותר, ואילו ערפאת ואנשיו יעברו לעזה ויעסקו בניהול השוטף של המקום',⁸¹ אולם דובר לא על צפיפות בצמרת הדורשת ריווח, אלא על הנהגות החותרות לכיוונים שונים. גם אם נכונה קביעתו של פרס ששתי הנהגות 'לא יצליחו להשתלט על הרצועה', ברור לאיזו הנהגה הוא בחר לעזור להוביל את החברה הפלסטינית.

נקודה מחלוקת מרכזית נוספת – ארוכת שנים – בין רבין לפרס היתה סוגיית אופי ההסכם. רבין היה מעוניין כאמור בהסכם ביניים, ואילו פרס וביילין חתרו להסכם קבע. על עצם קיומה של המחלוקת העיד ביילין עצמו כשלימים כתב: 'אני סברתי שניתן יהיה להמשיך בשיחות באוסלו על עבר הסכם הקבע הישראלי-פלסטיני, אך בשני הצדדים הייתה לכך התנגדות'.⁸² החתירה להסכם ביניים היתה חלק בלתי נפרד ממדיניותו של רבין אל מול הפלסטינים. לדידו של רבין, היריבות בין העמים ונקודות המחלוקת המורכבות ביותר (כמו ירושלים והפליטים) אינן יכולות להיפתר בשלב ראשוני, אלא רק בסופו של התהליך; לפיכך התעקשות על הסדר קבע היתה מביאה לפיצוץ המשא ומתן או להסכם שאינו יציב. מנגד, לדברי רבין, הסכם שלבי ומדורג ממתן את הציבור

79 על המשמר, 16.8.1993.

80 הציטוט מתוך ידיעות אחרונות, 26.11.1993, ולקוח מתוך ספרו של פרס *Battling for Peace*, שיצא לאור כשלושה חודשים לאחר חתימת ההסכם.

81 ביילין, *לגעת בשלום*, עמ' 124.

82 יוסי ביילין, הא"ב שלי, www.beilin.org.il/lexicon, עמ' 17.

ועל ידי כך את ההנהגות, ועם השנים יוצר תנאים נוחים יותר לדיון על נקודות המחלוקות הקשות ביותר (זהו גם ההיגיון שעמד בבסיס הניסיון של רבין וסנה לפתוח ערוץ נוסף ב-7 ביוני, כפי שצוין לעיל). רבין הוציא לפועל בהצלחה גישה זו במגעיו עם המצרים בשנות כהונתו כראש ממשלה בשנים 1974-1977. לא למותר לציין שגם אז התנגד שמעון פרס, שר הביטחון בממשלתו, לגישת הסכמי הביניים (שסללה את הדרך למנחם בגין אחרי 'המהפך'), ואף עשה ככל שביכולתו כדי למנוע את קידומם, הכול בשם 'הסכם קבע' כמוכן.⁸³ את הגישה הזו היטיב להגדיר לא אחר משר החוץ של ארצות הברית באותם ימים הנרי קיסינג'רי; הוא אמר על פרס כי הוא 'נץ מדומה בזכותו ובצילו של דיין המטיל טרור על שאר חברי הממשלה'.⁸⁴

בשאלה מדוע הסכים רבין למסלול אוסלו נדון בהמשך הדברים; לענייני חשוב לציין שלרבין ולאמריקנים (וכן למשלחת הפלסטינית בווינגטון) היה חשוב ביותר להבטיח את שיקום עזה והגדה המערבית כחלק מתנאי ההסכם בין העמים, ואילו מחברי הסכם אוסלו אימצו מונחים מעורפלים שתכליתם היתה להשיב לאש"ף את שליטתו המוחלטת על החברה הפלסטינית. רבים חזרו לאחר מכן, כמה מהם בלא יודעים, על הנימוקים של קבוצת אוסלו כפי שניסח ביילין, שציין: 'עמדות אש"ף באוסלו מתונות בהרבה מעמדות הפלסטינים בשיחות הרשמיות'.⁸⁵ מלבד ההדלפות החוזרות ונשנות, הדרך להכשיל את מסלול ווינגטון היתה לכופף את ידה של המשלחת הפלסטינית, היתה הנציג הרשמי. לשם כך צומצמו באוסלו דרישות הפלסטינים (של 'אש"ף-חוץ') מישראל, תוך כדי הפעלה לחץ ואיומים על המשלחת הפלסטינית בווינגטון לא לעשות ויתורים. זה מה שעומד בבסיס הגדרתו של פייסל חוסייני את הסכם אוסלו 'סוס טרויאני'.⁸⁶ חשוב להדגיש שהורדת המחיר של ישראל במשא ומתן באוסלו לא היתה 'ניצחון' ישראלי, אלא חלק מרכזי בטקטיקה מגובשת של ערפאת שהפכה את מסלול ווינגטון לכזה שקשה להגיע בו לפשרה בשל עיקשותם של הנושאים ונותנים. אזכיר כי בזמן שערפאת הפחית את הדרישות מישראל באוסלו, הוא פעל מאחורי הקלעים להקשחת העמדות בווינגטון. בפועל התהפכו היוצרות בין המסלולים וההנהגות: 'אש"ף-חוץ', שמאז ומעולם הוביל

83 גולדשטיין, רבין-ביוגרפיה, עמ' 278-279.

84 שם, עמ' 275.

85 ביילין, לגעת בשלום, עמ' 110.

86 ממר"י (המרכז לחקר תקשורת המזרח התיכון): www.memri.org.il, פורסם באתר

ב-30.6.2001.

את הקו הפונדמנטליסטי, הבלתי מתפשר, הנמיך את דרישותיו מישראל, ואילו 'אש"ף-פנים', שהוא בעצם הנהגת השטחים, שייצג את הקו המתקדם שחתר לסיום הסכסוך ולשיקום הפליטים בחברה הפלסטינית, החזיק בעמדות שנחשבו בלתי מתפשרות. מוחמד חסנין הייכל, גדול פרשני מצרים והעולם הערבי, כתב על היפוך יוצרות זה: 'נצים לוו נוצות של יונים ואילו יונים התנהגו כאילו הן מתנצלות בפני נצים'.⁸⁷

במאמר שכתב ממדוח נופל בנושא הוא טען כי בימי הדיונים בושינגטון 'הראגות העיקריות של ערפאת היו למנוע [הסכם של המשלחת הפלסטינית] בצורה ודאית'. לשם כך הפעיל ערפאת אמצעים שונים על עבד א-שאפי וחוסייני כדי ש'יאמצו עמדות בלתי מתפשרות'.⁸⁸ בישראל, מעין תמונת מראה למדיניותו של ערפאת, נימק יוסי שריד את ההיגיון בשיחות עם 'אש"ף-חוקי' בקביעה הזאת: 'מו"מ עם בעל הבית הוא זול יותר'.⁸⁹ ערפאת קיבל תמיכה שהיתה אולי בלתי צפויה ממקור ישראלי נוסף; במאי 1993 פנה עמוס עוז לשמעון פרס ואמר: 'ערפאת בצרות, צריך להציל אותו'.⁹⁰ מנקודת מבטה של 'תנועת ההתנגדות שצריכה לחמוק מן המלכודת הטמונה בנסילת אחריות ממלכתית', כפי שהגדיר זאת אבו איאר, היתה זו הצלחה של ממש.⁹¹ השימוש בעמוס עוז ובמה שהוא ייצג החל לא ב-1993, כמובן, אלא עשרים שנה קודם לכן, מאז הוכרז אש"ף כ'נציג הלגיטימי היחיד של הפלסטינים'. במרס 1977 התכנסה 'המועצה הלאומית הפלסטינית', ומתוך האסטרטגיה להצטייר כגורם מדיני מתון קיבלה החלטה בזה הלשון: 'אנו מוכנים לשתף פעולה עם כל היהודים המתקדמים והדמוקרטיים'.⁹² ללא כל ספק ענה עוז על הגדרה זו. עשר שנים לפני אוסלו נפל עמוס עוז בפח שטמן לו איש אש"ף זיאר אבו זיאר.

87 Mohamed Heikal, *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations*, Harper Collins Publishers, London 1996, p. 450

88 Mamdouh Nofal, 'Yasir Arafat, The Political Player: A Mixed Legacy', *Journal of Palestine Studies*, vol. 35, no. 2 (Winter 2006), pp. 37-39

89 ידיעות אחרונות, 20.9.1993.

90 בר-זהר, כעוף החול, עמ' 617.

91 אבו איאר, ללא מולדת, שיחות עם אריק רולו, מפרש, ירושלים, 1979, עמ' 121. מאלף במיוחד סיפור שהביא אבו איאר על שאלה שהפנתה אליו פעילה בסודאן בעת ביקורו שם: 'האם אינך חושב שמיותר לאסוף בגדים לחורף הבא, אם נכונה השמועה שערך אז כבר תשחררו את פלסטין?' אבו איאר ענה לאישה המודאגת: 'אסור אף פעם לאבד את התקווה לנצחון קרוב'. שם, עמ' 104.

92 אבו איאר, ללא מולדת, עמ' 287.

בשיחות עם עוז ב־1983 אמר אבו זיאד בעברית דבר אחד, ואילו בערבית דבר אחר. את האסטרטגיה שעמדה בבסיס העניין הגדיר אבו זיאד כך: 'שומה עלינו לייצא אל הרחוב הישראלי ביטויים כגון "ארגון השחרור הפלסטיני, המהפכה הפלסטינית, זכות הפלסטינים להגדרה עצמית, זכות השיבה"'.⁹³ אסטרטגיה זו הוכיחה את עצמה מעל למשוער אחרי ספטמבר 1993.⁹⁴

למה נועדה 'הצלת ערפאת'? ככל שהדברים תלויים בביילין, הצלתו של ערפאת היתה חשובה בשל החלופה – המאס.⁹⁵ אלא שכפי שראינו, לצד החלופה של ערפאת עמדה אפשרות ממשית אחרת בווינגטון; מאמציו של ערפאת לחבל בה מעידים על כך. מטרתו של ערפאת, שבמובנים רבים היתה גלויה, היתה להחזיק את הסכסוך חי וקיים, ולפיכך לתוך הסכם אוסלו הובנו מרכיבים שהבטיחו משבר מתמשך עם ישראל. ערפאת לא הוטרד מכך שהסכם אוסלו יגרום לפלסטינים להפסיד, מאחר שהתנאים אשר ייצור אוסלו בשטח יביאו לכך שישאל תסרב להמשיך בתהליך (בגלל המשך האלימות והפרות ההסכם שלפיו הרשות צריכה לפרק גופים אלימים מנשקם), ועל ידי כך לא יתאפשר שום מְנַהֵל אזורי פלסטיני תקין. גם כאן יפים דבריו של אבו זיאד על 'תנועת ההתנגדות שצריכה לחמוק מן המלכודת הטמונה בנטילת אחריות ממלכתית'. ערפאת הודיע שאש"ף לא יחדל מן האלימות המאורגנת, ואף הכריז לא פעם שהוא עומד להפוך את עזה ל'מדינת פקאהני', כלומר מדינת טרור.⁹⁶ שנות שלטונו הביאו לא רק להעמקת המצוקה בחברה הפלסטינית אלא גם לכך שהסיבה למצוקה זו יוחסה תדיר לישראל.

רבין לא היה נאיבי כלפי 'אש"ף פנים', כשם שלא היה תמים בנוגע למטרותיו של ערפאת. רבין הבין – בדיוק כפי שהבינה הנהגת השטחים – מה היכולת של ערפאת ומיהם התומכים שלו בישראל ובזירה הבין-לאומית. צריך להניח שרבין היה טירון פוליטי כדי לחשוב שהוא לא ידע כי כל אותו זמן ערפאת מפעיל לחץ ואיומים על המשלחת הפלסטינית. הן הדוברים הישראלים של

93 דבר, 25.5.1983.

94 אבי גור, התקשורת ותהליך אוסלו – כיצד ניסתה התקשורת להשפיע על דעת הקהל לתמוך בתהליך 'השלום' השנוי במחלוקת, אופיר, תל אביב 2010.

95 ביילין, הא"ב שלי, עמ' 21-22.

96 ראו בעיקר את דברי ענברי, בפרק 'מדינת פקאהני לא תעבור', עמ' 273-295. מעניין לציין את דבריו של אבו מאזן על מדיניות זו של ערפאת: 'עלינו לדעת כי שיטות ניהול המהפכה הן היפוכן הגמור של שיטות ניהול המדינה'. אבו מאזן הזדעזע מדבריו של ערפאת על כך שצריך להעתיק את 'הקונספציה והניסיון שנרכש בניהול מדינת פקאהני בביירות, על כל פרטיה ודקדוקיה'. שם, עמ' 284.

מסלול אוסלו והן אנשי ערפאת הסבירו שמסלול וושינגטון היה לא רלוונטי מכיוון שהמשלחת הפלסטינית היתה לא יותר ממריונטה בידי ערפאת. אולם בקביעות אלו מובלעת במודע או שלא במודע הצדקה בדיעבד למסלול אוסלו, שכן פירוש הדבר כי טוען הטענה (הפרשן, ההיסטוריון) חושב שהוא מבין בתהליך המדיני יותר משהבין רבין, שקיבל אין-ספור דיווחים מודיעיניים והכיר את הנפשות הפועלות. 'גישת המריונטות' מוכרחה לטעון שרבין היה נאיבי, ופירושו של דבר לחלק ציון לפוליטיקאים במקום לפרש את מעשיהם ואת שיקוליהם. לאחר המכתב שכתב רבין ביוני, ולמעשה גם באוגוסט 1993, הוא המשיך להפעיל לחץ כדי להפיק תוצאות מהמסלול בושינגטון; לשם כך הוא נסמך על האמריקנים, שמנעו את ערפאת מלהגיע לכירת ארצות הברית והתנגדו לחזרתו לשטחים.⁹⁷ עובדות אלה מציבות גם את האמריקנים כחבורת נאיביים לצדו של רבין.

האנטומיה של הכרעת רבין: מה ידע ראש הממשלה? – פרשנות אלטרנטיבית
אפרים הלוי, המשנה לראש המוסד באותן שנים ואחד האנשים הקרובים לרבין, כתב בספרו:

לעתים קרובות, כאשר רוצים למצוא את השורשים האמיתיים של עמדותיהם הנוכחיות של פוליטיקאים ומדינאים ישראלים, יש לחפש אותם בעמדות הבסיסיות שהם גיבשו בעברם הרחוק. גם כשהיה נדמה לעתים שהם שינו את מדיניותם או חצו את הקווים ואימצו עמדות המנוגדות ניגוד קוטבי לעמדותיהם הקודמות, בסופו של דבר התברר שהשינויים היו מהלכים טקטיים שהוכתבו על ידי שיקולים קצרי טווח, לא שינוי אמיתי של השקפת עולם [ההדגשות שלי].⁹⁸

האם הקביעה הזו מתאימה לבאר את הסיבות שבגינן הפך רבין את עורו כביכול? ואם הוא לא הפך את עורו ולא עבר 'שינוי אמיתי', אלא מדובר במהלך טקטי, מה היתה הטקטיקה ומול מי הופעלה?
מקריאה בספרו של הלוי ניכר שהוא אינו מקבל את הפרשנות הרווחת להכרעתו של רבין כלפי מסלול אוסלו, אולם הלוי, משיקוליו הברורים, בוחר

97 לתיאור ממקור ראשון על עמדותיה של ארצות הברית ועל מקומה בתהליך השלום ראו: Ross Dennis, *The Missing Peace: The Inside Story of the Fight for Middle East Peace*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2004, pp. 90-121.

98 הלוי, אדם בצל, עמ' 46.

לצייץ רק כמה מהשגותיו. הוא מספר שזומן למשרד הביטחון יום לאחר פרסום ההסכם בתקשורת, ושם הוא נפגש עם האלוף אורי שגיא:

והוא אמר לי כי לדעתו רבין לא האמין כי ייצא משהו מערוץ אוסלו. הוא שיער שזה יישאר עוד ערוץ חשאי של דו שיח חסר תוצאות וחסר חשיבות, כמו כל הערוצים הרבים האחרים שהתקיימו בשנה שחלפה. הוא עצמו נדהם מן התוצאה, אך נבצר ממנו להיחלץ מן הרשת שנטוטה על ידי האנשים הלא מקצועיים שניהלו ויצרו את מה שרבין עצמו תיאר מאוחר יותר כגבינה שווייצרית שיש בה יותר חורים מגבינה. ביליתי עם רבין זמן רב בשיחות בארבע עיניים, אך מעולם לא שאלתי אותו אם הבנתי נכון את מה שקרה. זו אינה שאלה שמציג עובד מדינה לממונה עליו במערכת הפוליטית. אך כשהגיעה השעה לקיים את הפרק האחרון בשיחות השלום עם ירדן, קיבלתי אישור עקיף לנכונות ההנחה של שגיא וזו שגיבשתי לעצמי באורח עצמאי. רבין הורה לי חד משמעית לא לדווח לפרס ולנקוט כל אמצעי שיידרש כדי למנוע ממנו לדעת את הנעשה. מהערות שקלטתי לאורך הדרך הבינתי שרבין שיער כי יעלה בידו לתקן את הנזק שנגרם בשלבים ההתחלתיים של שיחות אוסלו, על ידי הסדרת העניינים הספציפיים שנגעו לביטחוניים והאסטרטגיים הבסיסיים של ישראל (ההדגשות שלי).⁹⁹

מה פירוש 'להיחלץ מן הרשת'? הלוי העלה סברה המחויבת לכללי הנימוס הפוליטיים. מהסיבות שתוארו לעיל, גם אישים אחרים שהיו מעורבים בתהליך המדיני באותן שנים לא ניאותרו לספק פרשנות מפורטת יותר. אולם התיאורים הארוכים של הלוי על הדרתו של פרס מתהליך השלום הסורי והירדני מלמדים עד כמה לא בטח רבין בפרס – ועד כמה, לדעתו של הלוי, נאלץ רבין לקבל את הסכם אוסלו. מדבריו של הלוי עולה שכופפו את ידו של רבין. אך כיצד נעשה הדבר בפועל?

פרס וביילין פתחו במערכה פוליטית שהיתה בעלת סיכוי גבוה להביא להדחתו של רבין מראשות המפלגה. הניסיון האחרון של פרס בשנת 1990 להדיח את רבין ממשרד הביטחון כונה 'התרגיל המסריח', והוא לא היה שונה במהותו מהניסיון הקודם, בשנת 1977, שמטרתו היתה להביא להדחתו של רבין מתפקידו כיושב ראש המפלגה, שלא לדבר על התפקיד שמילא פרס בהבאת רבין לידי התפטרות מתפקיד ראש הממשלה. היכולת של פרס לתמרן את המערכת

הפוליטית לכרי 'תרגיל מסריח' היתה נעוצה בשליטתו הגדולה במפלגה. ניצחונו של רבין בבחירות הכלליות ב-1992 מאפיל על העובדה שבבחירות המקדימות במפלגה הושג ניצחונו בזכות קולות פוטנציאליים שהשיג ישראל קיסר ממצביעי פרס, ולא בזכות שליטתו במפלגה.

מיד לאחר כינון הממשלה התחילו התקפות מוחצות מצד 'מחנה השלום' על רבין ועל מדיניותו. ביקורת קשה נמתחה עליו מכיוון שבחר לקדם תחילה את המשא ומתן עם הסורים, ורק לאחר שיושג הסכם עם הסורים תתקדם ישראל במסלול הפלסטיני עם הנהגת השטחים. האסטרטגיה של רבין היתה לבודד ולפתור את הסכסוך הסורי תחילה, מאחר שהדבר היה מביא לחיזוק הגורמים הפלסטיניים המבקשים שלום של פשרה עם ישראל.¹⁰⁰ ההתנגדות של 'מחנה השלום' למדיניותו של רבין תובלה בהפצת שקרים על הרגלי השתייה של רבין ועל חוסר היכולת שלו לקבל החלטות בשל השפעת האלכוהול. יוסי שריד אף קבע נחרצות: 'רבין שיכור'.¹⁰¹ לא פעם נרמז כי צליעתו של רבין, שנגרמה מפציעה במלחמת השחרור, היא למעשה צליעה של שיכור.

וכאלו לא די בבעיות האובייקטיביות החברתיות והמדיניות שנאלץ ראש הממשלה החדש-ישן להתמודד עמן, אשר היו גדולות ומורכבות בפני עצמן, תנאי ראשון להתמודדות עמן היה תלוי בחלוקת העבודה בינו ובין שמעון פרס. היטיב לנסח זאת מיכאל בר-זהר, שאין לחשוד בו באהדת יתר לרבין:

הוא מינה את פרס – בעל כורחו – לשר החוץ בממשלתו, אך קיצץ את סמכויותיו באופן משמעותי. [...] יתרה מזו, בצעד משפיל מאין כמוהו, רבין אף חתם את פגישתם בסיכום כתוב, שקבע כי פרס לא יהיה מעורב במשא ומתן לשלום עם סוריה, ירדן, לבנון או הפלסטינים.¹⁰²

המחלוקת בין השניים היתה כה קשה שרבין לא הסתיר אותה בנאום הניצחון המפורסם שלו בפריימריז, כאשר קבע: 'אני אנווט [...] אני אקבע', ורבים הבינו שאמירה זו מכוונת בראש ובראשונה נגד פרס.

בשנת 1993 הועמד רבין בפני מציאות קשה ביותר. בחזית הפלסטינית פעלו פרס וביילין להפוך את הנהגת השטחים ואת השיחות שהתקיימו בווינגטון

100 על מדיניותו של רבין כלפי סוריה ראו את ספרו של ענבר, עמ' 191-199, וגם את ספרו של איתמר רבינוביץ סף השלום: ישראל וסוריה 1992-1996, ידיעות אחרונות, תל אביב 1998, עמ' 29-76.

101 מעריב, 10.12.2005, וגם: יאיר קוטלר, הנחש: יוסי שריד, המשמיץ הלאומי, אופק, תל אביב 1999, עמ' 131.

102 בר-זהר, כעוף החול, עמ' 604.

לחסרות משמעות; בזירה הפנימית, המפלגתית, עמד בפני רבין איום אשר עלול היה להסתיים בהדחתו מראשות המפלגה והממשלה מאחר שמחנה רבין במפלגה הצטמצם מיום ליום.¹⁰³ האיום על רבין לא היה ערטיילאי, אלא נשען על הרוב שזכה לו פרס במוסדות המפלגה. פרס השתמש בהשפעתו הרבה במפלגה כדי לאותת לרבין על כוחו הראלי. דוגמה בוטה לכך היתה כשאיתן הבר, ראש לשכתו של רבין, ביקש בשם ראש הממשלה, שנמצא באותה עת בוועדת החוץ והביטחון, לדחות את ההצבעה כלשכת העבודה על שאלת התיקון לחוק הבחירה האישית לראשות הממשלה. פרס הודיע שהוא מתנגד לדחייה, ולו לזמן קצר, והכריז שההצבעה תיערך במועד שנקבע מראש. לא היה זה עניין שולי, אלא איתות והבהרה לרבין מיהו בעל הבית במפלגה.¹⁰⁴ מלבד השליטה במוסדות המפלגה, גם להתחזקות מחנה פרס בסיעה בכנסת היה תפקיד מכריע. במבט לאחור מתברר עד כמה הלחץ הפנימי על רבין היה מרוכז. בעיתונות דווח על ישיבת סיעת מפלגת העבודה במילים האלה:

רוב מוחלט של הדוברים קץ כבר בניסוחים הפתלתלים וביקש, שלא לומר דרש, מהממשלה לצאת ממבוכת התירוצים שבנתה לעצמה ולהתחיל לדבר עם אש"ף ועם יאסר ערפאת. בשלב מסוים התגרה רפי אדרי בחברים וביקש ממי שמתנגד למו"מ עם אש"ף שיקום. רק מוטה גור הרים יד. יעל דיין ראתה את היד הבודדה, וקראה בעליונות 'אל ללה חבר'ה, מי בא לתוניס?' [כלומר לקיים דיאלוג עם ערפאת ו'אש"ף-חוץ'] לא צריך להרחיק לכת, חוץ מגור היו עוד כמה מתנגדים [...]. שמעון פרס, שר החוץ, שהתארח בסיעה, הרגיש נוח מול הדברים הללו. מצד שני, הוא לא יכול היה להגיד את מה שהחברים אומרים.¹⁰⁵

מול ה'יאללה חבר'ה, מי בא לתוניס?' היה קשה לרבין להטיל וטו, שהיה עלול להביא להדחתו בתוך המפלגה, על אף ניסיונות של מחנה רבין באותם ימים לחזק את ידיו של ראש הממשלה ולשמור על מתכונת שיחות וושינגטון.¹⁰⁶

103 חגי מירום, שבאותם ימים היה חבר כנסת מטעם מפלגת העבודה וחבר 'השמינייה', טען לימים שלמדיניותו של רבין נמצאו פחות ופחות תומכים בסיעה: 'אנחנו (השמינייה) היינו הקול החזק ורבים הלכו איתנו. מי היה לו? [לרבין] [מוטה] גור?' (חגי מירום למחבר).

104 אדר, מפלגה אחת שתי דרכים, עמ' 222.

105 חדשות, 'גם העבודה רוטטת מרוב בשלות', 17.7.1993.

106 אנשי 'הפורום המרכזי', גוף ששמו אינו מעיד על מרכזיותו במפלגה, פעלו כנגד הקו שתמך בהידברות עם אש"ף. בפגישת הפורום (שהגיעו אליה כמאתיים חברי מפלגה), 'הביעו התנגדות לכל סטייה מנוסח ועידת מדריד' (על המשמר, 10.7.1993). חברים

הפרשנות השכיחה לאירועים שלאחר חתימת ההסכם לא רק התעלמה מההבדלים בין המסלולים, אלא מתוך אותו היגיון החמיצה את משמעות הסכמתו של רבין להתקדם בסופו של דבר במסלול אוסלו. הואיל ורבין לא יכול היה למנוע מפרס 'להציל את ערפאת', כלשונו של איש השלום עמוס עוז, ומכיוון שמסלול אוסלו היה הביטוי לכך, כל שנותר לרבין היה לשלב בהסכם אוסלו כמה שיותר מרכיבים שהיו הכרחיים לדעתו בכל הסדר מדיני. כך התעקש רבין לעצב את ההסכם כהסכם שלבי, הדרגתי, וכהסכם ביניים שמובנים בו הכרה הדרדית (ביטול שלושת הלאוים של חרטום וביטול האמנה הפלסטינית) והתחייבות מצד ערפאת לא להשתמש באלימות. כפי שתארה זאת סליקטר, הסכמתו של רבין להמשיך במסלול אוסלו הביאה לכך ש'שיחות אוסלו התמקדו ביתר נחרצות בנושאים הביטחוניים'.¹⁰⁷

בחודש אוגוסט, ימים אחדים לפני ההכרזה על הסכם אוסלו, טרם הוכרעה סופית המחלוקת בין הקו של וושינגטון לקו של אוסלו מאחר שטרם עלה בידו של ערפאת לשתק סופית את מתנגדיו, והדבר נתן לרבין מרווח פעולה נוסף. ואכן, בסוף אוגוסט דווח בעיתונות: 'גובר הלחץ באש"ף להדיח את ערפאת' ו'חאלד אל-חסן, חבר בוועד המרכזי של הפת"ח, טען: 'יש להחליף את ההנהגה של אש"ף'.¹⁰⁸ חנאן עשראווי הוסיפה שיש להעביר את ערפאת מתפקידו מכיוון שהוא משנה את עמדותיו תדיר בכל הנוגע למשא ומתן בווינגטון ובגלל המכשולים המדיניים שהוא מציב לפני המשלחת הפלסטינית.¹⁰⁹ בשל מצוקה פוליטית זו שוב נחלצו אישים בכירים 'להציל את ערפאת'. הפעם הסביר ראש ממשלת מצרים לשעבר מוסטפה חליל לפרס, לרמון ולמשה שחל את הצורך המידי 'להציל את ערפאת ואת אש"ף על ידי הזרמת שבעים מיליון דולר לפחות למטה אש"ף בתוניס לצורך 'כיבוי מידי של השריפה'.¹¹⁰ לימים הסתבר שגם בקרב דעת הקהל הפלסטינית מצבו של ערפאת לא היה מזהיר, בלשון המעטה, כפי שאכן טען מוחמד חסנין הייכל.¹¹¹ עולה מכך שמנקודת

מרכזיים בפורום היו שר השיכון בנימין בן אליעזר, חברי הכנסת שמעון שיטרית ועמנואל זיסמן, ושר החינוך לשעבר אהרן ידלין.

107 סליקטר, נידון לכישלון?, עמ' 46.

108 ידיעות אחרונות, 25.8.1993.

109 שם.

110 שם.

111 סקר שנערך בשכם זמן קצר לפני חתימת הסכם אוסלו הראה שיותר משבעים אחוז מהציבור מעדיפים את חוסיין מאש"ף וערפאת כמנהיג וריבון. הייכל, מסלולים חשאיים, עמ' 450.

המבט של אנשי מסלול אוסלו היו שלושת החודשים יוני-יולי-אוגוסט מסע להצלת ערפאת. מעטים באותם ימים ראו את מה שהצליחו לפחות כמה מגורמי התקשורת להבין בזמן אמת – ש'הסכסוך הפנימי באש"ף הצליח להסיט במעט את העובדה שמדובר שתמונת מראה של המתרחש בצד הישראלי'.¹¹² יש לשער שהיום תמונה זו מקובלת מעט יותר.

לאחר שהוכשל מסלול וושינגטון, נותרו לרבין הבררות האלה: להקפיא את התהליך המדיני תוך כדי חתירה מחודשת לכיסוס כוחה בשטחים של ההנהגה הפלסטינית המיוצגת בווינגטון או לקבל מיד הסכם עם ערפאת, אולם הסכם שתהיה לו השפעה עליו. האפשרות הראשונה היתה עלולה להביא להרחתו, וגרוע מכך – לחיסול הקו המדיני שייצג במפלגה. מאחר שרבין ידע כי בכונת ערפאת להשליט על הפלסטינים כוחות אלימים, היה ברור לו כי הגעתו של ערפאת לעזה תקשה עליו מאוד את השגת מטרותיו, שכן ערפאת יוכל לרמוס את מתנגדיו ביתר תקיפות. אולם ההתניות שכלל רבין בהסכם והדרישה להפסקת האלימות השאירו לו פתח לסגת מההסכם. הירצחו בנובמבר 1995 אפשר לפרס ולאחר מכן לבנימין נתניהו להמשיך במתכונת אוסלו, למרות הצהרותיו הנושכות של נתניהו והרטוריקה הנחרצת שלו נגד ההסכם.

על כוונתו של רבין לבצע תיקון בהסכם ישנן כמה עדויות. בוגי יעלון, ראש אמ"ן אז כתב בספרו שביוני 1995 הוא נפגש עם רבין והציג לפניו את התוצאות של שלטון ערפאת. לדידו של יעלון היה 'צריך להביא את העניין לידי פיצוץ'.¹¹³ רבין שאל אילו 'מנופים' ישראל יכולה להפעיל על ערפאת, ויעלון תבע להעמיד את ערפאת 'למבחן אמת' ולדרוש ממנו לעצור את כל המחבלים המוכרים, להפסיק את ההסתה נגד ישראל ולבצע רפורמה יסודית במערכת החינוך. 'רבין', המשיך יעלון, 'השיב לי שאני צודק, אבל טען שעדיף להמתין שערפאת ייבחר בבחירות הפלסטיניות, שעמדו להיערך ב-20 בינואר 1996'.¹¹⁴ עדות זו מתחזקת מדבריו של אהוד יערי, שסיפר כי בשיחה אישית אמר לו הנרי קיסינג'ר שרבין התכוון לבצע הערכה מחדש (re-assessment) של הסכם אוסלו.¹¹⁵ גם דן מרידור אמר בעניין זה דברים ברורים בישיבת הכנסת שהתקיימה כשבועיים לאחר רצח רבין:

לפני זמן קצר, פחות מחודשיים, הופיע ראש הממשלה המנוח יצחק רבין

112 חרשות, 27.8.1993.

113 משה (בוגי) יעלון, דרך ארוכה קצרה, ידיעות אחרונות, תל אביב 2008, עמ' 76.

114 שם.

115 אהוד יערי למחבר.

בשידור של הטלוויזיה הישראלית בתוכנית 'שיחת ועידה' והודיע, שאם לא תשונה האמנה הפלסטינית כפי שאנחנו דורשים, הוא יפסיק מיד את כל השיחות עם אש"ף. אני פונה לממשלה הזאת ולעומד בראשה ואני מבקש לדעת האם מר פרס מוכן לחזור על ההתחייבות של מר רבין המנוח, האם ממשלתו היא ממשלת המשך או שהיא ממשלת שינוי; האם גם הוא יודיע, שאם האמנה הפלסטינית לא תשונה כפי שערפאת התחייב לשנות אותה, ייפסקו מייד השיחות עם אש"ף? אז נדע אם נושאים את שמו של יצחק רבין באופן הגון או לשווא. שמענו מערפאת רק בימים האחרונים, שהוא לא מתכוון כלל לעמוד בהתחייבותו. מעניין אם מר פרס מתכוון לעמוד בהתחייבות הזאת שיצחק רבין נתן בפומבי לעם ישראל לפני פחות מחודשיים.¹¹⁶

לסיכום, רבין פעל ברציונליות מלאה כשחבר לחלופת אוסלו, שכן זו אפשרה – אף כי בגבולות צרים מהרצוי לו – להמשיך להיאבק על מדיניותו כפי שבאה לידי ביטוי במסלול וושינגטון. אילו התעקש לממש את הדברים שכתב לפרס ב-6 ביוני 1993 סביר שהיה מוצא את עצמו מתמודד עם מרד פוליטי נגדו בסיעה ובמפלגה, מרד שהיה מסתיים בהדחתו וקרוב לוודאי במינויו של פרס ליושב ראש המפלגה, ורבין עצמו היה נאלץ למלא תפקיד משני, אם בכלל. מעשיו של רבין בשנתיים שהנהיג את המדינה אחרי הטקס בבית הלבן הוכיחו את ההיגיון הרב בכך כשבחר לאשר את ההתקדמות במסלול אוסלו. לא זו בלבד שהוא מנע מסירת עמדות נוספות לערפאת אלא שהוא גם הוציא לפועל את הסכם השלום עם ירדן, אגב מידורו המוחלט של פרס. לצערנו, הוא לא יכול היה לצפות מראש את הירצחו.

116 סטנוגרמה של ישיבת הכנסת (22.11.1995), ישיבה מספר 388 של הכנסת ה-13, מתוך אתר הכנסת.